

Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Aleksandr Pavlov

**ILLEGAALSE KÜTUSE MÜÜGI TÕENDAMINE
SÜÜTEOMENETLUSES**

Lõputöö

Juhendaja:

Riina Kroonberg, MA

Kaasjuhendaja:

Leida Anikejeva, BA

Tallinn 2023

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2023
<p>Töö pealkiri eesti keeles: Illegaalse kütuse müügi tõendamine süüteomenetluses</p> <p>Töö pealkiri võõrkeeles: Proving the sale of illegal fuel in criminal proceedings</p> <p><i>Lühikokkuvõte:</i> Käesoleva lõputöö uurimisprobleemiks on sõnastatud kitsaskohta peegeldav küsimus: kuidas tagada illegaalse kütuse müügiga seotud süütegude tõendamise tulemuslikkus Maksu- ja Tolliameti teenistujate poolt? Probleemi lahendamiseks on autor püstitanud eesmärgi: leida arendamise võimalused illegaalse kütuse müügi tõendamistegevustes. Selleks, et lahendada uurimisprobleemi ning jõuda eesmärgini, on viidud läbi intervjuud Maksu- ja Tolliameti teenistujatega. Lõppvalimi moodustasid kuus teenistujat Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna põhja regioonist. Uuringus selgus, et teenistujatel esinesid teatavad probleemid illegaalse kütuse müügi tõendamisel, mis seisnes pigem menetlustaktikas ja eksimustes tõendite fikseerimisel. Töö autor on teinud omapoolsed järeldused ja ettepanekud uuringu tulemusel tõusetunud problemaatikas.</p>	
Võtmesõnad: Tõendamine, tõendamiseseme asjaolud, tõendite kogumine, süüteomenetlus, vedelkütus	
Võõrkeelsed võtmesõnad: Evidence, evidentiary facts, collection of evidence, criminal proceedings, liquid fuel	
Säilitamise koht. Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
<p>Töö autor: Aleksandr Pavlov</p> <p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjallikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu ja paber kandjal Sisekaitseakadeemia raamatukogus kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p> <p>Allkiri: allkirjastatud digitaalselt</p>	
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Riina Kroonberg	Allkiri: allkirjastatud digitaalselt
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Leida Anikejeva	Allkiri: allkirjastatud digitaalselt
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor: Kerly Randlane	Allkiri: allkirjastatud digitaalselt

SISUKORD

TERMINITE JA LÜHENDITE LOETELU	4
SISSEJUHATUS	5
1. TÕENDAMISTEGEVUS SÜÜTEOMENETLUSES	8
1.1. Tõenditeooria põhimõtted	8
1.2. Tõendamise väärtus ja kriminaalasjade uurimisel	10
1.3. Tõendite liigid	15
1.3.1. Menetlustoimingud, millega kogutakse tõendeid	18
1.4. Tõendite usaldusväärsuse hindamine ja tõendamine	21
2. UURIMUSLIK OSA	25
2.1. Uuringu meetodika	25
2.2. Valimi kirjeldus ja intervjuude läbiviimine	26
2.3. Intervjuu tulemuste analüüs	27
2.3.1. Tõendite liigid, tõendite kogumine ja fikseerimine	27
2.3.2. Tõendamistegevuse probleemid	31
2.4. Kohtulahendite analüüs	35
2.5. Järeldused ja ettepanekud	38
KOKKUVÕTE	41
SUMMARY	43
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	45

TERMINITE JA LÜHENDITE LOETELU

EIK – Euroopa Inimõiguste kohus

EKUK - Eesti Keskkonnauuringute Keskus.

KarS – Karistusseadustik

KrMS – Kriminaalmenetluse seadustik

MTA – Maksu- ja Tolliamet

PS – Eesti Vabariigi põhiseadus

Tüpologiseerimine – liigitamine tüüpideks ja õpetus sellisest liigitamisest.

UO – Maksu- ja Tolliameti uurimisosakond

VKS – Vedelkütuse seadus

VTMS – Väärteomenetluse seadustik

SISSEJUHATUS

Illegaalse kütuse vastane võitlus on riiklik prioriteet. Maksu- ja Tolliameti (edaspidi MTA) arengukavas on olemas strateegiline suund, mis käsitleb efektiivset süüteo menetlust ning see sisaldab endas salakaubaga seotud toimingute tõkestamist (Maksu- ja Tolliamet, 2022, lk 19). Salakaubaga seotud toimingute tõkestamist saab uurimisasutus teha kas riikliku järelevalve raames või süüteo menetluse raames. Käesolevas lõputöös käsitletakse vedelkütusega seotud süütegudes tõendite kogumist ja tõendamist süüteo menetluses, mis kattub Maksu- ja Tolliameti arengukavas kirjeldatud strateegilise suunaga. Lõputöös käsitletakse nii väärtegade üldmenetluste raames tõendite kogumist ja tõendamist kohtueelses menetluses kui ka kriminaalasjades tõendite kogumist kohtueelses menetluses seoses illegaalse kütusega. Töös kasutatakse 01.01.2023 seisuga kehtivaid õigusaktide redaktsioone.

Lõputöö fookuses on MTA uurimisosakonna süüteo menetlus rõhuasetusega nõuetele mittevastava vedelkütuse ebaseadusliku käitlemisega (müügiga) ja suures koguses vedelkütuse ebaseadusliku kauplemise menetlustes. Teemat käsitletakse tõendite kogumise ja tõendamise kontekstis, saamaks teada millised on peamised kitsaskohad eelnimetatud süüteo tõendite kogumisel. Väärteteo menetluste raames saab karistada nõuetele mittevastava vedelkütuse ebaseadusliku müügi eest füüsilist isikut trahviga kuni 300 trahviühikut vedelkütuse seaduse (VKS) § 32 lg 1 alusel. VKS § 32 lg 2 kohaselt saab sama süüteo koosseisuga vastutusele võtta ka juriidilist isikut (ettevõtet). Samuti saab vedelkütuse ebaseadusliku müügi eest võtta vastutusele ka karistusseadustiku (KarS) § 372 alusel. KarS § 372 lg 1 võimaldab karistada trahviga füüsilist isikut ja KarS § 372 lg 3 alusel saab karistada juriidilist isikut. Kriminaalasja raamides saab karistada suures koguses vedelkütuse ebaseadusliku kauplemise eest karistusseadustiku (KarS) § 376² lg 1 järgi füüsilist isikut rahalise karistuse või kuni viieaastase vangistusega. Juriidilist isikut karistatakse KarS § 376² lg 2 kohaselt rahalise karistusega. Samuti saab ühe menetluse raames, kui tegemist on juriidilise isikuga, karistada ka süüteo toimepannud füüsilist isikut. Nii VKS § 32, KarS § 372 kui KarS § 376² süüteo koosseisude tõendamisel on võimalik kohaldada ebaseaduslikult müüdü kütuse konfiskeerimist.

Väärteteoasjade menetlemisel rakendatakse tõendite kogumisel kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud põhimõtteid, arvestades väärteteo menetluse seadustiku (VTMS-is) toodud erisusi. Nii kriminaalmenetlust kui ka väärteteo menetlust viib läbi Eesti Vabariigis kohtuväline menetleja. Väärteteoasjades on menetlejaks pädev ametkond, mis on uurimisasutuse ja kohtuniku rollis. Kriminaalmenetluses menetlust viivad läbi uurimisasutused, prokuratuur ja kohus. Tuginedes

VKS, KarS ja kriminaalmenetluseseadustiku (edaspidi KrMS) ja arvestades Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) § 146, määrab karistuse väärteomenetluses kohtuväline menetleja või kohus ja kriminaalasjades mõistab õigust ainult kohus.

Töö **aktuaalsus** seisneb selles, et illegaalse kütuse turg on kasvavas trendis, arvestades maksuaugu andmeid, mis omakorda teeb aktuaalseks illegaalse vedelkütuse käitlemise tõkestamist. Fedjajeva oma lõputöös analüüsib kütuse sissetoomisega seotuid rikkumisi ning kokku 2017-2021 aastate jooksul Narva tollipunktis avastati 127 343 liitrit deklareerimata kütust (Fedjajeva, 2021, lk 5). Kütusega seotud rikkumised ei viita mitte ainult kütuse ebaseaduslikule käibele, vaid ka käibemaksupettustele kuna legaalne kütuse müük on seotud riiklike maksudega (aktsiisi ja käibemaksuga). Illegaalse kütuse müük on olnud suureks probleemiks ka Poolas. Simińska – Domańska (2019, pp. 25-30) oma artiklis käsitleb, et kütuse käitlemine mustal turul põhjustas märkimisväärset kahju Poola riigikassale ja selles sektoris tegutsevatele seaduskuulekatele ettevõtjatele. Samuti leidis ka Mehhikos aastal 2019. aset suur kütuse vargus ning selle edasine müük juriidilistele ja/või füüsilistele isikutele. Cunningham (2019, pp. 119-122) käsitleb oma artiklis, et probleemi ulatus on kasvanud, kuna kütusevargused ja illegaalne müük on muutunud kuritegelike organisatsioonide äritegevuse põhiosaks. Kogu eelneva kirjelduse põhjal peab lõputöö autor antud teemat asjakohaseks ja vajalikuks.

Kütuse teemadel on Fedjajeva (2020, lk 23) uurinud illegaalse kütuseveo takistamist Narva maanteepiiripunktis. Lisaks ka Popova (2019, lk 13) uuris aktsiisikaupade importi sh kütust. Salm (2015, lk 7) uuris salakaubandusest tingitud laekumata jäänud aktsiisitulu Eestis. Antud lõputöö on **uudne**, kuna eelnevalt ei ole uuritud illegaalse kütuse müügiga seonduvate süütegude menetlemisel tõendite kogumise ja tõendamise problemaatikat. Seega on lõputöö temaatika uurimine vajalik ja õigustatud.

Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna põhja regiooni menetluspädevuses on illegaalse kütuse müügi menetlused, kuid arvuliselt on neid vähe. Osa nendest süütegudest, mis oli saadetud kohtusse, ei jõudnud süüdimõistva otsuseni, kuna kohtu hinnangul müük ei olnud piisavalt tõendatud. Sellest lähtuvalt on oluline uurida, millised on tõendite kogumise ja tõendamise probleemid eelnimetatud süütegudes. Sellest tulenevalt, on antud töö autor pidanud vajalikuks uurida, kuidas on võimalik menetluse efektiivsust ja kvaliteeti tõsta. Käesoleva lõputöö fookus keskendub seega eelnimetatud süütegudes kogutavate tõendite ja tõendamise problemaatikale. Uuritakse milliseid tõendeid on võimalik koguda illegaalse kütuse müügi tõendamisel.

Püütakse leida vastuseid kas ja millised on tõendite kogumise ja tõendamise raskused antud süütegude menetlemisel. Sellest tulenevalt on lõputöös püstitatud **uurimisprobleemina** küsimus: kuidas tagada illegaalse kütuse müügiga seotud süütegude tõendamise tulemuslikkus Maksu- ja Tolliameti töötajate poolt?

Uurimisprobleemi lahendamiseks on püstitatud järgmised **uurimisküsimused**:

1. Millistest põhimõtetest lähtuvad Maksu- ja Tolliameti töötajad illegaalse kütuse müügiga seonduvate süütegude tõendamisel?
2. Millised tõendite kogumise ja tõendamise probleemid esinesid Maksu- ja Tolliameti süüteomenetluses illegaalse kütuse käitlemise süüteoosseisude tõendamisel?
3. Kuidas kvaliteetselt tõendada illegaalset kütuse müüki?

Lähtuvalt püstitatud uurimisprobleemist ja uurimisküsimusest on lõputöös püstitatud **eesmärk**, leida illegaalse kütuse müügi tõendamistegevuse arendamiseks võimalusi.

Eesmärgi saavutamiseks autor püstitas järgmised uurimisülesanded:

1. Analüüsida teadusallikate ja õigusaktide põhjal tõenditeooriast tulenevaid lähtekohti tõendamistegevusele.
2. Analüüsida ja kirjeldada läbiviidud intervjuude põhjal tõendamist puudutavaid raskusi.
3. Sünteesida teooria ja uuringu tulemusi ning teha järeldusi ja ettepanekuid kuidas saaks parandada tõendamistegevust.

Lõputöö käigus viiakse läbi kvalitatiivne empiiriline uuring. Andmekogumise meetoditeks kasutatakse intervjuud. Andmekogumise etapis viiakse läbi poolstruktureeritud intervjuu Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna teenistujatega. Andmete kogumise valimiks on eesmärgistatud valim. Järgnevas etapis toimub kogutud andmete tõlgendamine, ja sellest tulenevalt andmeanalüüsi meetodiks kasutatakse kvalitatiivset sisuanalüüsi meetodit. Meetodi rakendamise viisiks on kodeerimine, mille käigus sorteeritakse andmed vastavalt kategooriatele, mis põhinevad uurimisküsimustel.

Lõputöö koosneb kahest osast. Esimene, teoreetiline osa, käsitleb teadusallikate, muid erialakirjanduse ja õigusaktide põhjal analüüsitud tõenditeooria lähtekohti. Teine, empiiriline osa, käsitleb Maksu- ja Tolliameti poolt uuritud illegaalse kütuse kriminaalasja ja Maksu- ja Tolliameti kohtuvälises menetluses menetletud väärteoasjade tõendamistegevusi.

1. TÕENDAMISTEGEVUS SÜÜTEOMENETLUSES

1.1. Tõenditeooria põhimõtted

Lääneliku tsivilisatsiooniga riikides eksisteerivad riik ja õigus lahutamatuks koos. Riik annab oma kodanikele teada, milline käitumine on lubatud, mis keelatud ning mis kohustuslik. Samas ei saa kuidagi jätta tähelepanuta ka õiguse seda osa, mis on seatud tagama kogu ülejäänud õiguskorra toimimist: karistusõigust. Just karistusõiguse olemasolust ja toimimisest võib mõnel juhul suuresti sõltuda see, kas riigi alamad teevad, mida on kästetud, hoiduvad keelatud tegevusest või mitte. Seetõttu on ülioluline, et riik oma karistusvõimu kasutaks just niipalju, kui vaja, ning täpselt nende isikute suhtes, kes oma süütegudega on karistuse ära teeninud. (Kangur, 2001, lk 495)

Tõendite kogumine ja tõendamine on keerukas protsess ning selles tegevuses on oluline tunda selle tegevuse teoreetilist tasut. Sellest lähtuvalt annab lõputöö autor lugejale ülevaate erinevates õigussüsteemides antud protsessidest. Eesti kuulub kontinentaal-Euroopa õigussüsteemi ning meie õigusruumi on palju üle võetud Saksamaa õigussüsteemist. Kontinentaalse õigussüsteemi kõrval on oluline ka Anglo-Ameerika. (Lõhmus, 2014, lk 691) Mõlemad süsteemid on suhteliselt tuntud maailmas ning mõlemas süsteemis on teatud lahknevusi ka tõendite kogumise ja tõendamise temaatikates, on neis ka mitmeid ühiseid jooni, mida on oluline teada süütegude menetlejatel. Ka Eesti on võtnud ja ka võtmas eeskujuna mõlemast süsteemist.

Anglo-Ameerika suund põhineb küsimusel, millised tõendid on lubatavad. Protsessiosaline on õigustatud esitada fakti hindajale tõendi, mis on asjakohane ja lubatav. Kontinentaalne toetab vaba hindamise põhimõtet. Tõendite vaba hindamise põhimõtte tähendab, et on lubatud kõik asjakohased tõendid, mis teevad kindlaks süüdistatava süü või süütuse. (Lõhmus, 2014, lk 691) Sellest tulenevalt, töö autor on seisukohal, et on oluline mõista neid kahte süsteemi ning nende põhjal luua lugejale ettekujutus võimalikest tõenditeooriatest.

Kui võrrelda neid kahte süsteemi, siis võib tunduda, et nad on sarnased. Tegelikult erinevus peitub detailides. Lõhmus kirjutab enda artiklis, et mõlemas süsteemis on oluline, et esitatud tõendid oleksid asjakohased. Asjakohasuse üle otsustatakse kogemuse järgi. Anglo-Ameerika menetluse mudeli reeglid sätestavad, millised tõendid ei ole kohtumenetluses lubatud. Tõendi lubatavus või tunnistaja pädevus otsustatakse kohtuistungil käigus eraldi istungil. Ühest küljest

on see aeganõudev ja ressursirohke protsess, kuigi samas annab hea tulemuse. (Lõhmus, 2014, lk 691)

Tõendamismudelite põhierinevus väljendub kohtuväliste tunnistuste või avalduste lubatavuses tõendamisel. Ranged reeglid välistavad kohtuväliste tunnistuste ja avalduste kohtus tõendina kasutamise. Rohked erandid muudavad selle põhimõtte aga üsna paindlikuks. Tõendite lubatavuse reeglid on küll iseloomulikud võistlevale menetlusele, kuid kohtuliku uurimise vahetuse ja suulisuse põhimõtte, mida tunnustavad ka tõendite vaba hindamise põhimõtet järgivad riigid, välistab samuti mõnel juhul kohtuväliste tunnistuste ja avalduste kasutamise tõendamisel. (Lõhmus, 2014, lk 694)

Nagu eespool mainitud, ei põhjenda Anglo-Ameerika tõenditeoorias domineeriv arvamus tõendite lubatavuse reeglite vajalikkust võistleva menetluse, vaid vandekohtute institutsiooni olemasoluga. Ehkki rahvakohtunikud mõistavad õigust ka meie kohtumenetluses, teevad nad otsuse koos professionaalse kohtunikuga. (Lõhmus, 2014, lk 695) Aga mille poolest tegelikult sarnaneb Eesti ja Anglo-Ameerika tõendamissüsteemid?

Eesti kriminaalmenetlus järgib tõendite vaba hindamise põhimõtet, ehk kasutusel on kontinentaalne tõenditeooria. Mandri-Euroopas lähtuvad kohtunikud tõendi kasutamise üle otsuse tegemisel tõendi vaba hindamise doktriinist. Kohtunikud peavad kustutama oma mälust teadmise, mis on saadud tõendist, millele nad otsuse põhjendustes ei saa toetuda. Oma jälje kohtuniku veendumuse kujunemisse võib taoline tõend sellegipoolest jätta. (Lõhmus, 2014, lk 690)

Lõhmus (2014, lk 694) oma artiklis viidab H. Sepp sõnadele, et oleme enne 2004. aastat teinud õiguspoliitilise otsuse asuda kriminaalmenetluses üldõiguse riike jäljendama, mistõttu tänane Eesti tõendamissüsteem on oluliselt lähedasem Anglo-Ameerika eeskujudele kui mis tahes Kontinentaal-Euroopa vastavale raamistikule. Tema hinnangu järgi kriminaalmenetluses omaks võetud tõendamissüsteem paigutub Ameerika Ühendriikide ja Ühendkuningriigi vahele, mistõttu meie kohtud võiksid otsida juhiseid ja inspiratsiooni nende riikide kõrgema kohtu lahenditest. Samas Lõhmus möönab, et Anglo-Ameerika tõendamissüsteemis on viimase kümnendi jooksul toimunud muudatused, mida iseloomustab praktiliselt kogu võimaliku tõenduslikku väärtust omava materjali jõudmine kohtusse. (Lõhmus, 2014, lk 694)

Ometi võib 2004. aasta kriminaalmenetluse seadustikus ja 2011. aastal tehtud seadustiku muudatustes märgata Anglo-Ameerika tõendiõigusest pärinevaid reegleid, sest seaduse koostajate arvates pole võistlev menetlus mõeldav üle võtmata Anglo-Ameerika tõendamisreegleid. Eri ideoloogiat järgivatest menetlusmudelitest pärit reeglite siirdamine võib muuta rõhuasetusi, kuid sellega võib kaasneda oht, et kannatab menetlussüsteemi süsteemsus ja selgus. (Lõhmus, 2014, lk 690)

Lõhmus (2014, lk 695) püstitas enda töös küsimuse, et mis muudab meie tõendamissüsteemi lähedaseks USA-s kasutusel olevaga. Eelkõige asjaolu, et KrMS sätestab piirangud tunnistaja varasemate ütluste tõendina kasutamise kohta (§ 291); piirab ütluste kasutamist asjaolude kohta, millest tunnistaja on saanud teadlikuks teise isiku vahendusel (§ 66 lg 2¹); keelab uurimisasutuse ametniku ja prokuröri ülekuulamise tunnistajana (§ 66 lg 1); piirab teabesalvestise, asitõendi või dokumendi esitamist tõendina (§ 296).

Käesoleva töö autor on teooria osas kirjeldanud mõlemat, nii Anglo-Ameerika kui kontinentaalse õigussüsteemi olemust tõendite kontekstis, eesmärgiga anda lugejale võimalus saada ülevaade mõlemast. Selline lähenemine aitab paremini ja laiemalt mõista käesoleva lõputöö spetsiifikast tuleneva tõendite kogumise ja tõendamise problemaatikat. Tõendite kogumine ja tõendamine on süüteomenetluse kesksel kohal olev aspekt, ilma milleta ei ole võimalik lahendada teo toimepannud isiku süü ega vastutuse küsimust.

1.2. Tõendamisese väärteo ja kriminaalasjade uurimisel

Kui palju ja keda karistada – see ongi tegelikult küsimus, millele otsitakse vastust süüteomenetluse käigus. Kas õige vastus leitakse, sõltub just süüteomenetlusest endast. Vigasest ja ühele poole kaldus menetlusest võib välja tulla vigane lahend – karistada saab see, kes ei ole milleski süüdi, samal ajal kui tegelik pahategija karistamata pääseb ning järeldab, et tema tegevuses ei ole midagi taunitavat. Kui aga riik karistab süütut ning süüdlase tegevuse taunimata jätab, ei saa karistusõigus täita üht oma funktsiooni – saata sõnum kodanikele, et kehtivat õigust järgida on kasulik. Seega: karistusõiguse on tähtis, kuid ilma ausa menetluseta see toimida ei saa. Süüteomenetluse eesmärgiks on aga just nimelt see, et süüteo toimepannud isikud saaksid kohaselt karistada, ühtki süütut aga vastutusele ei võetaks. (Kangur, 2001, lk 495)

Kui kütuse käitlemisel esinevad süüteo tunnused on uurimisasutus või prokuratuur kohustatud alustama süüteo menetlust ning vajalik on alustada ka kohe tõendite kogumise toimingutega. Seda sätestab KrMS § 6 ning KrMS § 199 kohaselt võib uurimisasutus või prokuratuur jätta menetluse alustamata, kui esinevad kriminaalmenetluse välistavad asjaolud. Samuti võib menetluse lõpetada, kui näiteks avalik menetlushuvi puudub. Nimmo (2015, lk 500) nõustub sellega, et absoluutse kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõtte rakendamine menetluse alustamisel toob kaasa nii menetlejate ajaressursi kui ka menetlustoimingute teostamisele kuuluvate rahaliste vahendite ebamõistliku kasutamise. Sarnased põhimõtted kehtivad ka väärteomenetluses, kui menetleja leiab, et tegemist on vähetahtsa juhtumiga, siis võib mitte alustada menetlust. Seega kehtib põhimõte, et ainult seaduses esinevatel alustel on lubatav menetluse mitte alustamine.

Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna põhja regiooni menetluses on illegaalse kütuse müügi juhtumid, kuid arvuliselt ei ole neid palju. Antud menetlused on keerulised, mahukad ja ressursi nõudvad. Teatud osa süütegudest, mis oli saadetud kohtusse, ei ole jõudnud ka süüdimõistva otsuseni. Seda aspekti ilmestavad ka kohtulahendid, mis on välja toodud lisades. (vt lisa 3). Kohtulahendite detailsem kirjeldus on uuringu osas (vt alapeatükk 2.4.). On oluline märkida, et süüteo menetluse ainus eesmärk pole igal juhul süüdimõistva otsuseni jõudmine. Kui isiku süüd ei suudeta tõendada, on õigeks mõistev otsus igati aktsepteeritav. Selleks, et jõuda juhtumiga kohtumenetlusse, on oluline välja selgitada tõendamiseseme asjaolud ehk kas ja kes on toime pannud süüteo ja kas on tõendeid isiku süü kohta. Kui on piisavalt ja kvaliteetselt kogutud tõendid, siis on perspektiiv saada süüdimõistev otsus, kui ei, on otsus paraku õigeks mõistev.

Eestis müüvad kütust ametlikult ainult firmad ehk juriidilised isikud. Täna on probleem selles, et vedelkütuse seadus reguleerib ainult legaalse kütuse müüjate tegevust. Samas Eestisse tuuakse maksuvabalt kütust teistest riikidest nii sõiduautodega kui veoautodega. Veoauto paakides saab ühekorraga tuua 700 kuni 1100 liitrit maksuvaba kütust. Erasisikutel on võimalik osta maksuvaba kütust veoautojuhtidelt ja ladustada see 1000-liitristesse mahutitesse, mida vedelkütuse seaduse järgi ei pea kuidagi registreerima. Erasisikud võivad hoida kütust enda valduses omatarbeks piiramata koguses (õigusnormid seda ei reguleeri). Erasisikud kasutavad niisugust olukorda ära ja hangivad maksuvaba kütust ning müüvad seda, et teenida raha. Erasisikud, kes müüvad kütust, hoiavad kütust garaažides või kaubikutes. Seadmed kütuse sisse- ja väljapumpamiseks saab vabalt osta ning tankla varustus ei ole kallid. Võimalik kütuse müük toimub kinniste uste taga ja tõendada kütuse müük eraisiku poolt on äärmiselt keeruline, töömahukas ja paljudel juhtudel lihtsalt võimatu. Lähtuvalt eeltoodust, on käesoleva töö autor

seadnud ülesandeks uurida, kuidas ja milliseid tõendeid on võimalik koguda ja milliste uurimistoimingute vahendusel, et teha kindlaks tõendamiseseme asjaolud. Samuti püütakse saada teadmine, millised raskused esinevad vajalike tõendite kogumisel.

Tõendamiseseme mõiste võiks kriminaalmenetluse kontekstis juhtida meie tähelepanu teatud selektiivse lähenemise võimalikkusele: kriminaalmenetluses puudub vajadus selgitada ja uurida kuritegu absoluutselt kõigis tema omadustes ja seostes. Kuigi kuriteo toimepanemise aeg, koht ja viis ning muud kuriteo tehjolud ühelt poolt ja kuriteokoosseis teiselt poolt on kirjas KrMS-i § 62 eraldi punktides, toimub nende asjaolude tuvastamine vastastikusel lahutamatus seoses. (Kergandberg & Sillaots, 2006, lk 164)

Vastavalt KrMS § 62 tõendamiseseme asjaolud on (Kriminaalmenetluse seadustik, 2004):

- a) kuriteo toimepanemise aeg, koht ja viis ning muud kuriteo tehjolud;
- b) kuriteokoosseis;
- c) kuriteo toimepannud isiku süü;
- d) kuriteo toimepannud isikut iseloomustavad andmed ja muud tema vastutust mõjutavad asjaolud;

Kergandberg & Sillaots (2006, lk 164) mainivad, et tõendamiseseme konstrueerimisel-formuleerimisel on püütud järgida KarS-ist pärit deliktstruktuuri ja ilmselt võibki väita, et kui KrMS-s ei oleks tõendamiseset eraldi formuleeritud, oleks kriminaalmenetluse eesmärke kahtlemata võimalik saavutada ka otseselt karistusõiguslikust deliktstruktuurist lähtuvalt toimides. Karistusseadustiku deliktstruktuur on kolmeastmeline (Ehrenbusch, 2022):

1. Süüteoosseis
2. Õigusvastatus
3. Süü

Kergandberg, *et al.* (2004, lk 21) toovad välja, et tõendamiseset võiks määratleda kuriteos nende külgede, omaduste ja seoste kogumina, mis peab süüdimõistva kohtuotsuse tegemisel olema tuvastatud. Mishin (2017, стр. 509) on üksmeelel, et tõenditeooria ja kriminalistika taktikate mõistmine kohtuekspertiisis ja kohtueelses menetluses on väga oluline, sest see aitab edasi menetleda kohtueelse menetluse asjaolusid.

Kui vaadelda VKS § 32, mis sätestab nõuetele mittevastava vedelkütuse ebaseadusliku käitlemise (müügi) eest või sellega toimingute tegemise eest heaks kiitmata viisil, kui selline heakskiit on nõutav, siis menetleja ülesanne on tõendada käitlemise (müügi) fakti või kütusega

toimingute tegemist. Käitlemine VKS § 2 lg 1 p 3 tähenduses on tarbimisse lubatud kütuse müük või müügiks pakkumine (edaspidi müük), vedu, hoiuteenuse osutamine ja ladustamine ning kütuse import, eksport ja tootmine. (Vedelkütuse seadus, 2003)

KarS § 372 kirjeldab tegevusloata ja keelatud majandustegevuse aspekte. Antud õigusnorm sätestab koosseisu, mille kohaselt majandustegevuse eest valdkonnas, mille kohta kehtis erikeeld või majandustegevuse seadustiku üldosa seaduse alusel kohaldatud majandustegevuse keeld, samuti tegevusloata tegutsemise eest valdkonnas, kus tegevusluba on nõutav. Kütuse käitlemisel (müügitegevusel) on vajalik ka eraldi luba. (Karistusseadustik, 2002) Seega, kui isik müüb kütust ilma loata, kuulub tegevus antud koosseisu alla.

Vaadeldes karistusseadustiku § 376² mis sätestab suures koguses vedelkütuse ebaseadusliku tootmist, ärilisel eesmärgil hoidmist, ladustamist või sellega kauplemist. Antud koosseisus on kõige olulisem osa see, mis puudutab suurt kogust. Suure koguse definitsiooni annab KarS § 12¹, mille kohaselt suur on kahju või süüteo ulatus, mis ületab 40 000 eurot. (Karistusseadustik, 2002) Ehk teisisõnu kui asjaolud on sellised, et riigile tekitatud kahju kütuse müügiga või kütusekoguse väärtus on rohkem kui 40 000 eurot, siis rakendub kriminaalmenetlus.

Kuriteo objektiivse koosseisu asjaolude praktiline selgitamine toimub alati püstitatud uurimisversioonide alusel KarS eriosas sätestatud konkreetsetest kuriteokoosseisudest lähtuvalt, aga mõistetavalt ka KarS üldosas sätestatud arvestades. Selline karistusõigusest lähtuv (ja seda arvestav) objektiivse koosseisu asjaolude kontroll tähendab seda, et samaaegselt objektiivse koosseisu asjaolude selgitamisega leiab aset ka õigusvastasuse ühe aspekti kontrollimine. Objektiivse koosseisu olemasolu sedastades saame (vabalt) sedastada ka teo objektiivset õigusvastasust. (Kergandberg, 2022, lk 671)

KrMS-i § 62 p 3 kohaselt on tõendamiseseme osiseks kuriteo toimepannud isiku süü ning tuleks tuvastada isiku süü suurus (kui tema karistamise alus), mitte lihtsalt see, kas isik on süüvõimeline ja kas puudub süüd välistav asjaolu. (Kergandberg & Sillaots, 2006, lk 166) Ehrenbusch (2022) mainib, et väärteomenetluse seadustik reguleerib tõendeid puudutavaid asjaolusid tuginedes kriminaalmenetluse seadustikule. Võib juhtuda ka niimoodi, et väärteoasjas nähtuvad kuriteo tunnused ning sellisel juhul tuleb väärteomenetlus lõpetada. Pärast lõpetamist alustatakse kriminaalmenetlust. Kõik tõendid, mis on kogutud väärteomenetluses, on pädevad ka kriminaalmenetluses. VTMS § 31 lg 1 alusel tõendamisel ja tõendite kogumisel järgitakse väärteomenetluses kriminaalmenetluse sätteid käesolevas

seadustikus sätestatud erisusi arvestades (Väärteomenetluse seadustik, 2002). Samuti ka VTMS § 31 lg-s 1¹ on sätestatud, et kui väärteo toimepanemise aeg, koht või viis või muud väärteo tehioolud on riikliku järelevalve käigus foto- või videosalvestatud, võib see salvestis olla väärteomenetluses iseseisvaks tõendiks. Salvestises peab olema nähtav (väärteomenetluse seadustik, 2002):

- a) salvestise seos väärteoasjaga;
- b) millal, millistel asjaoludel ja kelle poolt on salvestis loodud;
- c) väärteoasja lahendamiseks olulised asjaolud.

Veel üheks oluliseks aspektis, mis on antud töö kontekstis aktuaalne, on läbiotsimise erisused väärteomenetluses. Lähtudes VTMS § 35, kohtuväline menetleja võib väärteomenetluses läbi otsida oma määruse alusel, millel on resolutsioonina maakohtuniku luba (Väärteomenetluse seadustik, 2002).

Karistusseadustiku järgi süüteo toimepanemise staadiumiteks on süüteokatse ja lõpuleviidud süütegu. Sarnaselt ei määratle KarS lõpuleviidud süütegu, mis oleks ka ilmselt ebaotstarbekas: süütegu on lõpule viidud, kui toimepandud tegu vastab kõikidele eriosa koosseisu tunnustele. Seevastu süüteokatsel on KarS üldosas pühendatud kaks paragrahvi: §-d 25 ja 26. Paragrahvis 25 määratletakse katse mõiste (§ 25 lg-d 1 ja 2) ning sätestatakse katse algusmoment süüteo erinevate toimepanemise viiside korral (§ 25 lg-d 3–5). Paragrahvis 26 on aga reguleeritud kõlbmatu süüteokatse problemaatika: antud esmalt kõlbmatu süüteokatse legaaldefiniitsioon (§ 26 lg 1) ja reguleeritud seejärel kõlbmatu süüteokatse karistamise erijuhud (§ 26 lg 2). (Pikamäe, 2001, 464) Ka vedelkütuse käitlemisel on võimalik süütekatse. Sellest tulenevalt, on autor arvamusel, et on oluline mõista süüteokatse olemust ja oskust ka selles aspektis leida vastavad tõendid, mis seda kinnitavad. Menetlejal peab olema oskusteave ka selles, milline on lõpule viidud süütegu ja milline võib jääda katsestaadiumisse.

Kurjategijad teevad oma tegevustega riigile kahju. Sellest tulenevalt riigile ei maksta vajalikke makse ning riik ei saa täita riigikassat. Igal tegevusel on oma tagajärg. Tegu ja tagajärge tuleb selgelt eristada üksteisest. Kairjak & Sootak (2018, lk 268) arvavad, et tagajärg on ajaliselt ja ruumiliselt teost lahutatud. Tagajärg on küll teost tingitud, kuid ei ole selle osa ega saa seisneda teos; ka ei ole õigusvastase käitumise fakt iseenesest, teo intensiivsus ega raskus veel tagajärg. Tagajärg kui faktiline asjaolu peab olema samuti tõendatud.

Kuigi kütusega seotud kuritegudes tagajärjed ei ole nii suured nagu näiteks isikuvastastes süütegudes, tuleb neile tegudele ka tähelepanu pöörata, et minimeerida neist tegudest lähtuvaid

tagajärgi. Kui vaadelda tagajärgede temaatikat illegaalse kütuse käitlemise kontekstis, siis tagajärg on saamata jäänud maksud. Konkreetselt kütuse aspektis on see kütuseaktsiisid ja ka käibemaks. Ilmselt on ka maksude korrektne maksmine riigi prioriteediks, millega tuleb tõhusalt tegelda. Ka kurjategijate poolt võimalike tekitatavate kahjude minimeerimine on äärmiselt oluline.

1.3. Tõendite liigid

Kriminaalmenetluse seadustik (edaspidi KrMS) § 63 defineerib tõendit kui kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu, tunnistaja või asjatundja ütlusi, ekspertiisiakti, eksperdi antud ütlusi ekspertiisiakti selgitamisel, asitõendi, uurimistoimingu, kohtuistungis ja jälitustoimingu protokollis või videosalvestisi, samuti muu dokumenti ning foto või filmi või muu teabetalletust. Väga oluline on meeles pidada, et kui tõendid on kogutud kuriteo või põhiõiguse rikkumise teel, siis neid tõendeid kasutada ei või. (Kriminaalmenetluse seadustik, 2004)

Tavaliselt jaotatakse tõendeid kolme liiki: isikulisteks, esemelisteks ja jälgedeks. Isikulised tõendid on tõendid, mis lähtivad konkreetsest isikust, nagu näiteks: tunnistaja, kahtlustatava, süüdistatava, asjatundja ja kannatanu ütlused ning eksperdi antud ütlused ekspertiisiakti selgitamisel. Esemelised tõendid on asitõendid või muu dokument ning foto või film. (Ehrenbusch, 2022)

KrMS § 126 kohaselt võimalik kuriteojäljega asi, dokument või kuriteojäljest valmistatud jäljend või tõmmis jätta kriminaalasja juurde, võtta kriminaaltoimikusse või säilitada asitõendite hoidlas või muus menetleja valduses olevas ruumis või ekspertiisiasutuses; muu asitõend, mille kuuluvust ei ole vaidlustatud, tagastatakse omanikule või seaduslikule valdajale; kaubandusliku väärtusega asitõend, mille omanikku või seaduslikku valdajat ei ole tuvastatud, antakse riigi omandisse; väärtusetu asi, piraatkaup ja võltsitud kaup hävitatakse või seaduses sätestatud juhul töötatakse ümber; kuriteo matkimiseks kasutatud objekt tagastatakse omanikule või seaduslikule valdajale ning kuriteoga saadud vara, mille tagastamist seaduslik valdaja ei taotle, antakse riigi omandisse või võõrandatakse tsiviilhagi katteks. (Laurits, 2016, lk 276)

KrMS-i § 63 lg-s 2 sätestatu kohaselt peaks uurimistoimingu, kohtuistungis ja jälitustoimingu protokoll ja muud dokumendid moodustama ühe ühtse tõendiliigi. Tegelikult see nii ongi: nii protokollis kui ka muude dokumentide puhul on tegemist väliselt täiesti sarnaste tõenditega –

materiaalsete esemetega; millele on märgisüsteeme kasutades kantud mõtestatud teavet. Üldiselt võib öelda, et protokoll ei pea kajastama mitte üksnes vastava menetlustoimingu tulemust, vaid ka selle käiku ja tingimusi, seega ka seda, kuivõrd seaduslikult vastavat menetlustoimingut läbi viidi. Seega sõltub protokollis kvaliteedist olulisel määral selle kasutatavus tõendina. (Kergandberg & Sillaots, 2006, lk 194) Teisisõnu, protokoll on see vorm/dokument, kuhu tõendusteave kantakse ja selle vormistamise kvaliteedist sõltub, kas seda tõendusteavet saab kasutada. Kvaliteeti võib muuta see, kui detailselt on protokollis asjaolud kirjeldatud. Oletame, kui protokollis ei ole kirjeldatud olulisi andmeid, siis neid andmeid kasutada tõendina ei saa.

KrMS-i § 63 lg 1 sõnastamisel on siiski mindud teist teed ega ole enam peetud vajalikuks seaduse tekstis rääkida tõendi sisust (seotusest kuriteoga) ja on loetletud üksnes kriminaalmenetluses lubatavad tõendivormid. Kohtupraktikas on siiski oluline kestvalt eristada tõendi vormi ja sisu. Ei piisa sellest, kui kohus loeb otsuses mingi kuriteo asjaolu tuvastatuks viitega näiteks vaid kanatanu ütlusele. Kohtuotsuses peab olema ära näidatud ka see, milline kannatanu ütluses sisaldub mõte või sõnum (tõendi sisu) võimaldab lugeda kõnealuse asjaolu tuvastatuks. Ja teiselt poolt on kohtupraktikas kestvalt otstarbekas tõendi vormist eristada tõendi allikat – seda isikut või eset, kellest või millest lähtuvalt on tõend kujunenud. (Kergandberg & Sillaots, 2006, lk 169)

KrMS-i § 63 lg-st 2 lähtuvalt ei ole KrMS-is enam tegemist tõendite absoluutselt kinnise loeteluga, sest kriminaalmenetluslike asjaolude tuvastamiseks võib tõendina kasutada ka sellist teabekandjat, mida KrMS-i § 63 lg-s 1 loetletud tõendivormi suhtes kehtivate nõuetele (Kriminaalmenetluseseadustik, 2004). Kergandberg ja Sillaots (2006, lk 170) kirjeldavad, et saksakeelses kohtumenetlusealases kirjanduses tavatsetakse KrMS-i § 63 lg-s 1 silmas peetava tähistamiseks kasutada terminit „range tõend“ ja sama paragrahvi teise lõike kontekstis rääkida „vabatõendist“.

Kuid Lõhmus (2017, lk 116) mainib, et Riigikohus on varem rõhutanud, et isiku süü või süütuse üle otsustamisel saab kasutada vaid rangeid tõendeid, mille loetelu on toodud KrMS § 63 lõikes 1, ning et selline teave kuriteo asjaolude kohta, mis pole protsessuaalselt vormistatud selles sättes nimetatud tõendiliigina, pole menetlusõiguse järgi lubatud.

Sõltuvalt sellest, kas tõend on kujunenud kuriteo mingi külje (tunnuse) vahetu või vahendatud peegelduse tulemina, võime eristada **algseid ja tuletatud** tõendeid. Algsed tõendid on näiteks

kuritegu vahetult pealt näinud isiku ütlus tunnistajana; sündmuskohalt leitud sõrmejalg; altkäemaksuna üle antud rahasumma kui asitõend. Tuletatud tõendid on aga näiteks kuritegu pealt näinud naise abikaasa ütlused selle kohta, mida naine talle kuriteost rääkis või sündmuskohalt leitud jalatsijäljest valmistatud kipsijäljend. (Kergandberg & Sillaots, 2006, lk 171)

Sõltuvalt sellest, kas tõend kajastab otseselt tõendamiseseme mingit elementi, eristatakse **otseseid ja kaudseid** tõendeid. Otsene tõend on näiteks kondiitritoodete tehase valvuri ütlused tunnistajana selle kohta, mitu šokolaaditahvli ta avastas pääsles tehase töötaja A jope voodri vahelt. Kaudsed tõendid on näiteks tunnistaja ütlus selle kohta, et kahtlustatav A viibis vastava sündmuse ajal sündmuskoha läheduses (see ei tähenda veel, et ta viibis ka täpselt kuriteo toimepanemise ajal seal). Kaudsete tõendite puhul on lihtsalt tõendamise mehhanism keerukam ja tõendamisprotsess tavaliselt ajaliselt ka pikem. Kaudsed tõendid võimaldavad sageli vaid teatud omavahelises kogumis või siis ka kogumis otseste tõenditega tuvastada mingit tõendamisele kuuluvat asjaolu. (Kergandberg & Sillaots, 2006, lk 172)

Vastavalt KrMS §-dele 123 ja 124 on asitõend kuriteo objektiks olnud asi, kuriteo toimepanemise vahend, kuriteojäljega asi, kuriteojäljest valmistatud jäljend või tõmmis või kuriteosündmusega seotud muu asendamatu objekt, mis on kasutatav tõendamiseseme asjaolude selgitamisel. Tõendamisel võib kasutada ka dokumenti, mis sisaldab teavet tõendamiseseme asjaolude kohta. (Kriminaalmenetluse seadustik, 2004)

Sepp (2011, lk 612) mainib, et kehtiv KrMS ei anna ütluste definitsiooni, kuid tulenevalt seaduse loogikast on ütluste all peetud silmas kitsalt seda asjakohast suulist informatsiooni, mida tunnistaja või mõni teine isikuline tõendiallikas annab kriminaalasja menetlejale tõendite kogumise ja/või uurimise käigus.

Küll aga paistab KrMS-i lugedes, et ütlus on nii see, mida tunnistaja räägib kohtus, kui ka see, mida isik kohtust väljaspool tema ülekuulamiseks korraldatud menetlustoimingu käigus räägib; samuti on ütlus see, mis sellisest menetlustoimingu järel jääb – isiku ütlused on kirjas ülekuulamisprotokollis, ütlusi võib ülekuulata ka ise omakäeliselt kirjutada (KrMS § 68 lg 1). (Kangur, 2011, lk 593)

Kergandberg & Sillaots defineerivad ütlusi järgmiselt: „tõenditeoreetilise määratluse kohaselt on ütlus ülekuulamisel, vastastamisel äratundmiseks esitamisel või ütluste olustikuga

seostamisel tunnistaja, kannatanu, kahtlustatava või süüdistatava poolt tõendamiseseme asjaolu kohta suuliselt edastatud ja uurimistoimingu või kohtuistungis protokollis, samuti heli- või videosalvestuses talletatud või ütluse andja poolt omakäeliselt protokollitud teave“ (Kergandberg & Sillaots, 2006, lk 173)

1.3.1. Menetlustoimingud, millega kogutakse tõendeid ebaseadusliku kütuse müügil

Selles alapeatükis autor käsitleb neid menetlustoiminguid, millega on võimalik koguda tõendeid illegaalse kütuse müümisel. Ilmselt on menetlustoimingute teostamine menetleja otsus ning see sõltub elulise juhtumi asjaoludest ja suuresti ka menetleja teadmistest ja oskustest. Kohtuvälise menetleja (Maksu- ja Tolliameti) ametnikud kasutavad erinevaid menetlustoiminguid ebaseadusliku kütuse müügi juhtumite uurimisel. Menetleja, kes uurib väärteoasja või kriminaalasja, otsustab, mis toiminguid on vaja viia läbi. Tavaliselt esimeseks toiminguks on sündmuskoha vaatlus ja selle toimingu kohta protokollis koostamine. Sündmuskoha vaatlus on toiming, kus võidakse leida väga olulisi asitõendeid ja muud informatsiooni teo tehioolude kohta. Olulised toimingud tõendite saamiseks on kindlasti läbiotsimise toiming. Tähelepanu tuleb pöörata leitud asitõendite vaatlusprotokollis vormistamisele, kuna asitõendeid tuleb vaadelda tõendamiseks vajaliku üksikasjalikkusega. Olulist tõendusteavet annavad tunnistajad, kui on oskus neid üle kuulata, samuti menetlusosalise isiku ülekuulamine. Kriminaalasjas esimeseks toiminguks võib olla ka jälitustegevus. Esimese toimingu valimine sõltub sellest, kui palju on uurijal informatsiooni menetluse alustamise järgselt. Toimingud võivad olla ka informatsiooni või salvestiste välja nõudmine, kutsed tunnistajatele (kui ei ole tehtud tunnistajate ülekuulamist sündmuskohal või on vajalik koguda lisainformatsioon). Väga oluline on ekspertiisi määramine, kui on tegemist asjaoludega, kus on vajalik saada erialaspetsialisti ekspertarvamus. Vajadusel nõutakse välja dokumente, mis kinnitaksid isikute ütlusi. Menetleja võib viia läbi võimalikke menetlustoiminguid kuni kõik vajalikud ja võimalikud tõendid on kogutud. Menetluse läbiviimiseks on väärteo menetlejal aega 2 aastat rikkumise avastamise momendist. Uurijal on kriminaalasjas aega 5 või 10 aastat menetluse läbiviimiseks (sõltub kuriteo raskusastmest). Samas peab arvestama, et need tähtajad ei ole selleks, et nii kaua võib või peab menetlema juhtumeid. Väga oluline on, et menetlused ei veniks ebamõistlikult pikaks, kuna siis võib tekkida olukord, kus võidakse juhtum üldse lõpetada, kuna ületatud on menetluse mõistliku aja piir.

KrMS § 64 järgi tõendeid kogutakse viisil, mis ei riiva kogumises osaleja au ja väärrikust, ei ohusta tema elu või tervist ega tekita põhjendamatult varalist kahju. Keelatud on tõendeid

koguda isikut piinates või tema kallal muul viisil vägivalda kasutades või isiku mäluvõimet mõjutavaid vahendeid ja inimväärlikust alandavaid viise kasutades. (Kriminaalmenetluse seadustik, 2004)

Menetlustoimingute esimene ühine tunnus on see, et nende puhul tekib tõend vahetult menetleja (eeskätt uurimisasutuse ametniku) tegevuse tulemine. Menetlustoimingute teiseks ühiseks tunnuseks on aga nende suunatus vahetult tõendi saamisele. Praktikast loetakse mõnikord menetlustoiminguks ka näiteks ekspertiisi tegemist, kuid kuna siin ei teki tõend vahetult mitte menetleja, vaid eksperdi tegevuse tulemina, tuleks ekspertiis paigutada pigem tõendi kogumisele suunatud muude menetlustoimingute hulka. (Kergandberg & Sillaots, 2006, lk 198)

Oluline asi, mida tuleks mainida, on reegel, mis võimaldab välistada tõendi, sõltumata selle usaldusväärsusest, kui tõend on saadud õigusvastaselt. Õigusvastaselt saadud tõendite välistamise ulatus on riigiti erinev. Osa tõendite keelu reegleid on ette nähtud rahvusvahelise õigusega. ÜRO-s 10. detsembril 1984 vastu võetud piinamise ning muude julmade, ebainimlike või inimväärlikust alandavate kohtlemis- ja karistamisviiside vastase konventsiooni artikkel 15 kohustab riike tagama, et ühtki avaldust, mis on tehtud piinamise mõjul, ei kasutata tõendina mis tahes menetluse käigus. Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi EIK) on keeldu laiendanud ka muu väärkohtlemise teel saadud tõendile. Välistada tuleb ka piinamise teel saadud asitõendi tõendina kasutamine. EIK järgi muutub kohtumenetlus automaatselt ebaõiglaseks, kui asitõend saadakse piinamise teel. (Lõhmus, 2014, lk 693) Autor on seisukohal, et antud tõendite kogumise viis on ebaõiglane ning selle kasutamine kohtumenetluses on vastuvõetamatu.

Jälitusmenetlus on ka üks viisidest, kuidas koguda tõendeid kriminaalmenetluses. Eesti keele seletav sõnaraamat defineerib jälitustegevust kui varjatud ja salajaste toimingute seadusjärgne läbiviimine, et koguda teavet teatud inimeste ja sündmuste kohta (Erelt, *et al.*, 2013). Väärteomenetluses on keelatud jälitustegevus VTMS § 32 alusel.

Uurimisasutuse kõige olulisemad toimingud on tõendeid koguda ning protokollida. Kohtuekspertiisi ülesanne on tuvastada, millega on tegemist ning anda oma hinnang. Kukucka jt (2020, pp. 1143-1153) mainivad, et kriminaaluurimise käigus palutakse kohtuekspertiisi eksperdil sageli võrrelda kuriteokohast leitud mustrit või muljet (nt sõrmejalg, allkiri, padrun või kingajalg) kahtlustatava prooviga ja otsustada, kas need pärinevad samast kohast.

järgnevalt töö autor käsitleb menetlustoiminguid, milledega kogutakse tõendeid.

Menetlustoiminguteks on järgmised toimingud (Kriminaalmenetluseseadustik, 2004):

1. vaatlus – (sündmuskoht, isik, dokument jne);
2. ülekuulamine (erinevas menetlusseisundis isikud)
3. vastastamine
4. äratundmiseks esitamine
5. läbiotsimine
6. uurimiseksperiment
7. ütluste seostamine olustikuga

Tulenevalt antud töö kontekstist, on töö autor kirjeldanud seadusest tulenevaid menetlustoiminguid detailsemalt positsioonidel 1-5, kuna need sobivad kõige paremini illegaalse kütuse müügi uurimiseks ja nende tegude kohta tõendite kogumiseks. Nimetatud osa annab ülevaate toimingute õiguslikust raamistikust, mis on äärmiselt oluline, kuna sellest sõltub tõendi usaldusväärsus ja lubatavus seda kasutada süüküsimuse lahendamisel.

KrMS § 83 lg 1 järgi vaatlus on tõendite kogumise viis. Sama paragrahvi kohaselt on vaatluse eesmärgiks „koguda kriminaalasja lahendamiseks vajalikke andmeid, avastada kuriteo jäljed ja võtta asitõenditena kasutatavad objektid ära.” (Kriminaalmenetluse seadustik, 2004) **Vaatluse** eesmärkideks on (Krüger, 2006, lk 72):

- tuvastada ja üles tähendada sündmuskohta või muu vaadeldava objekti hetkeolukord;
- avastada, üles tähendada ning asitõenditena või jäljematerjalina ära võtta objektid ja/või jäljed, mis võivad olla seotud võimaliku teo toimepanijaga;
- tuvastada, üles tähendada ja võtta võrdlusmaterjali objektidelt, millistest võisid jääda jäljed teo toimepanija füüsilisele või tema riiete, jalatsitele või muudele temaga seotud asjadele.

Ülekuulamine on uurimistoiming, mille eesmärk on saada kriminaalmenetluse seaduse sätteid ning menetlustaktika nõudeid ja soovitusi järgides tunnistajalt, kannatanult või kahtlustatavalt tõendamiseseme asjaolude kohta ütlusi tema vabas jutustuses ja vastustes uurija küsimustele (Lindmäe, 1995, lk 21). Kergandberg & Sillaots (2006, lk 184) on välja toonud, et lähtudes kohtuekspertiisiseaduse (KES) §-st 3 ja KrMS-i § 107 lg-st 6 võib ekspertarvamust määratleda eksperdi poolt tõendamisel tähtsa asjaolu kohta ekspertiisi tulemine koostatud ja ekspertiisiakti lõpposas esitatava kategoorilise või tõenäolise eksperdijäreldusena. Nii KES § 4 lg-s 1 kui ka KrMS § 95 lg-s 1 sisalduvate ja praktiliselt kokku langetavate määratluste kohaselt on ekspert

isik, kes seaduses sätestatud juhtudel ja korras ekspertiisi tehes rakendab mitteõiguslikke eriteadmisi. (Kriminaalmenetluseseadustik, 2004 & Kohtuekspertiisiseadus, 2002)

Ütluste seostamine olustikuga on uurimistoiming, mille puhul uurija, järgides kriminaalmenetluse seaduse sätteid ning menetlustaktika nõudeid ja soovitusi, laseb varem ülekuulatud kahtlustataval, tunnistajal või kannatanul selgitada ja täpsustada kuriteosündmusse puutuvaid asjaolusid kohapeal ning seostada oma ütlused sündmuskoha olustikuga. Ütlustest lähtudes uuritakse kohapealset olustikku, kogumaks tõendamisel vajalikke vaatlusandmeid, avastamaks ja talletamaks kuriteojälgi ja võtmaks ära kriminaalasjas asitõenditena kasutatavaid esemeid. (Lindmäe, 1995, lk 69)

Äratundmiseks esitamine on menetlustoiming, mille toimetamisel äratundmist võimaldavate tunnuste ja tajumistingimuste osas eelnevalt ülekuulatud kahtlustatav, kannatanu või tunnistaja mälu järgi võrdleb talle vastavalt kriminaalmenetluse seaduse sätetele ning menetlustaktika nõuetele ja soovitudele esitatud objekti tunnuseid tema poolt varem tajutud kuriteosündmusse puutuva objekti tunnustega ning teeb järelduse objekti samasusest, sarnasusest või erinevusest. (Lindmäe, 1995, lk 88)

Veel üks viis, kuidas võib tõendeid koguda on **läbiotsimine**. Läbiotsimise protsess on väga hästi sõnastatud KrMS § 91-s. Läbiotsimise eesmärk on leida hoonest, ruumist, sõidukist või piirdega alalt asitõendina kasutatav või konfiskeeritav objekt, kriminaalasja lahendamiseks vajalik dokument, asi või isik või kriminaalmenetluses arestitav vara. Läbiotsimist võib toimetada, kui esineb põhjendatud kahtlus, et otsitav asub läbiotsimiskohas. Kui käesolev seadustik ei sätesta teisiti, võib läbiotsimist toimetada prokuratuuri taotlusel eeluurimiskohtuniku määruse või kohtumääruse alusel. Nii eeluurimiskohtuniku määrus kui ka kohtumäärus prokuratuuri läbiotsimistaotluse lahendamise kohta võib olla koostatud pealdisena prokuratuuri taotlusel. (Kriminaalmenetluseseadustik, 2004)

1.4. Tõendite usaldusvääruse hindamine ja tõendamine

Kütuse müük on üks osa kütuse käitlemisest ning selles valdkonnas on süütegudeks nii väärted kui kuriteod karistusseadustiku § 3 lg 2 kohaselt. MTA uurimisosakond menetleb ebaseadusliku kütuse müügiga seotuid väärtegeid ja tegeleb kütuse valdkonnas toimepandud kuritegude uurimisega.

Väärteomenetluse raames on ebaseadusliku kütuse müügiga seotud VKS ja KarS koosseisud. Süütegu peab vastama ühe koosseisu kõikidele elementidele. Näiteks kütuse müük on käitlemine (VKS § 2 lg 1 p 3) ning nõuetele mittevastava vedelkütuse ebaseaduslik müük vastab VKS § 32 lg 1 ja 2 väärteo koosseisudele. VKS § 32 lg 1 koosseisu tõendamiseks on vajalik: 1) kütuse ekspertiis, et tõestada, et tegemist on kütusega ja see kütus ei vasta kütuse standardites kehtestatud nõuetele, 2) tõendada, et on olemas füüsiline isik, kes tegeleb kütuse müügiga ja sellel isikul puudub selleks nõutav kütuse müügi luba. Müügi tõendamiseks on vaja otsida tunnistajad, salvestused, dokumendid. VKS § 32 lg 2 koosseisu tõendamiseks on lisaks eespool nimetatud tõenditele vaja tõendada, et rikkumise pani toime firma huvides selle firma juhatuse liige, juhtiv töötaja või pädev esindaja. Kui mingi osa VKS § 32 lg 1 või lg 2 koosseisust on puudu, näiteks ekspertiisi käigus selgus, et kütus vastab kehtestatud nõuetele, siis antud koosseisud ei ole täidetud ning isikut ei saa karistada VKS rikkumise eest.

Samas ebaseadusliku kütuse müük vastab KarS § 372 lg 1 ja 3 väärteo koosseisudele, s.o. tegevusloata tegutsemise eest valdkonnas, kus tegevusluba on nõutav. VKS järgi kütuse müügil äriühingul peab olema tegevusluba (VKS § 13 lg 1 p 3). KarS § 372 lg 1 koosseisul on vajalik koguda tõendid, et isik tegeleb majandustegevusega (antud juhul müüb kütust), kas tegemist on füüsilise isikuga või äriühinguga ja isikul puudub selleks tegevuseks kütuse müügiluba. Samas peab arvestama, et majandustegevus on iseseisvalt teostatav, tulu saamise eesmärgiga ja tegemist on püsiva tegevusega. Tähendab peab koguma tõendid selle kohta, et kütuse ebaseaduslik (loata) müük toimub püsivalt. KarS § 372 lg 3 koosseisu puhul on vaja lisaks KarS § 372 lg 1 tõenditele veel koguda tõendid selle kohta, et füüsiline isik tegutses tegevusloata kütuse müügiga firma majandustegevuse raames ja selle sama firma huvides. KarS § 376² lg- s 1 on kirjeldatud kütuse müügiga seotud kuriteo koosseis, s.o. suures koguses vedelkütuse ebaseaduslik kauplemine. Sama kuriteo toimepanemise eest saab vastutusele võtta ka juriidilist isikut KarS § 376² lg 2 järgi.

Mõned kriminaalmenetluse seadustiku sätted ja ka Riigikohtu lahendite kaudu õiguse edasiarendamine põhjustavad vajaduse arutleda teemal, milliseid võimalusi on asjaolude väljaselgitamiseks lubatud kohtulikul uurimisel kasutada ning kas seaduses ette nähtud võimalused on küllaldaselt suunatud tegelike faktiliste asjaolude tõendamisele. Tähelepanu väärivad ka mõned kohtueelse menetluse staadiumis kogutavate tõendite kvaliteedi ja usaldusvääruse kindlustamise võimalused. (Sillaots, 2012, lk 625)

Käesoleva töö autor on arvamusel, et üheks olulisemaks aspektiks menetluses on süütuse presumptsioon. Kangur (2008, lk 11) väidab, et süütuse presumptsioon sisaldub nii Eesti Vabariigi põhiseaduses kui ka Euroopa inimõiguste konventsioonis ja on üks tähtsamaid kriminaalmenetluse printsiipe kogu läänemaailmas. Põhiseaduse § 22 kohaselt ei tohi kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema suhtes on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus. See tähendab, et see, kelle üle õigust mõistetakse ja keda süüdistatavaks nimetatakse, on tegelikult õiguslikus mõttes selles süüdistuses ikka veel süütu. Sellest põhimõttelisest seisukohast tuleneb kohe ka kriminaalmenetluse järgmine alustala: tõendamise kohustus kriminaalmenetluses on süüdistajal ning süüdistus peab tõendama kõikide süüteoaluste elementide esinemist süüdistatava tegevuses, selleks et süüdistatava võiks süüdi mõista. (Kangur, 2008, lk 11)

Kergandberg ja Sillaots (2006, lk 159) mainivad, et nii uurija, prokurör kui ka kohus on kõik enam-vähem võrdsel määral tõendajad (tõendamise subjektid) ja seega võib öelda, et kõik nad saavad ka võrdselt ära tõendada. Kui see aga ongi nii, siis tekib ju paratamatult küsimus, et kui ka uurija saab ära tõendada, siis milleks veel minna kohtusse? KrMS § 32 sätestab, et uurimisasutus teeb menetlustoiminguid iseseisvalt, kui menetlustoiminguks ei ole vaja kohtu luba või prokuratuuri luba või korraldust. Tänapäeval on meie õigusruumis nii, et tõendamine toimub kohtus, siiski kohtueelsele menetlusele kriminaalsajdes on omane üksnes tõendite kogumine, ehk kohtumenetluseks ette valmistav tegevus. Väärteomenetluse kohtuvälises menetluses toimub tõendamine, kuna menetleja võtab vastu ka karistamise otsuse. See on üks oluline erinevus kriminaal ja väärteoasjade lahendamisel.

Rosentau (2002, lk 202) toob esile, et kohtuliku ja kohtueelse uurimise eripära seisneb selles, et tõendite kogumisega tegelevate ametnike või poolte esindajate tegevus on suunatud kohtuniku veenmiseks tões. Kohtunikule esitatakse kõik kogutud ja nõutavalt vormistatud tõendid ja ta on ametnikuna õigustatud langetama, justkui kohtuotsuse atribuudina, teadmusliku otsuse küsimuse all olevate tõsiasjade olemasolemisest või puudumisest. Selle tõttu uurimismetnikud ja poolte esindajad ei tegele niivõrd teadasaamisega, kuivõrd tõendite kogumisega.

Samuti Rosentau (2002, lk 202) mainib, et uurimismetnike endi uskumisseisundite tõeteadmuslike väärtuste suurendamine on oluline või isegi lubatav üksnes niivõrd, kuivõrd see aitab tõstatada uurimisversioone (hüpoteese). Ehkki tinglikult võime enne kohtuotsust rääkida madalamat järku uskumisohtustest, peaks nende osa olema – eriti kriminaalmenetluses –

puhtehniline: kohtunik ei peaks arvesse võtma uurimisorganite või kaitse uskumisotsustusi, vaid üksnes esitatud tõendeid. Teadmuslikus mõttes on süüdistus iselaadi hüpotees, mille riiki esindav institutsioon esitab kohtule uurimiseks ja otsuse langetamiseks ja mis seetõttu omab kindlat õiguslikku autoriteeti ja menetluslikku tagajärge.

Ehkki õigusemõistmises (eelkõige kontinentaalses õigussüsteemis) on kohtunik see isik, kelles teadmise tekitamisele on kogu kohtumenetlus suunatud, ei ole kohtunik siiski ainus huvitatud subjekt. Nagu juba öeldud, uurimisametnikud ja poolte esindajad on huvitatud asjakohastest teadmistest, et kavandada edasisi toiminguid. Niisiis, konkreetsetes kohtuasjas tuleb tõde eelkõige selgitada välja kohtuniku jaoks, kes selle alusel teeb kohtuotsuse. Kohtunikul lasub kohustus teha otsus ainult siis, kui ta täielikult usub, on kindel selles, mille alusel ta otsuse teeb. (Rosentau, 2002, lk 202) Sama kohustus on ka kohtuvälise menetleja ametnikul, kes teeb otsuse väärteomenetluses.

Meie õigussüsteemis on kasutusel võtted, mis välistavad mõne tõendi lubatavuse. Tõendi vaba hindamise põhimõtte süsteemis arvatakse, et kohus, mis koosneb professionaalsetest kohtunikkest on võimeline ära tundma usaldusväärse tõendi. Kohus võib tugineda tõenditele, mis on faktidele kõige lähemal. Samuti kohus võib välistada tõendi, sõltumata selle usaldusväärsest, kui tõend on saadud õigusvastaselt. (Lõhmus, 2014, lk 694) Sellest tulenevalt lõputöö autor on seisukohal, et usaldusväärsete tõendite kogumine tähendab, et tõendid olid kogutud järgides õigusliku raamistiku ning on faktidele kõige lähemal, ehk suudavad tõendada konkreetset fakti ning KrMS § 60 järgi suudavad anda tõendusteabe või teadmise sellest, kas tõendamiseseme asjaolud on olemas või puuduvad (Kriminaalmenetluse seadustik, 2004). Rosentau (2002, lk 202) kirjeldab tõendite hindamise osas, et mõned juristid väidavad kindlasti, et kohtumõistmise tõeteadmusliku hindamise kriteerium on ju midagi triviaalset, iseenesestmõistetavat. Ent see ei ole kaugeltki nii kõigi teoreetikute jaoks, ja eriti anlgoo-ameerika õigussüsteemi käsitlustes leidub sellele vaatele tõsisid konkurente. Tuntuimad neist on järgmised:

- 1) erapooletuse ehk õigluse kriteerium;
- 2) pooltele vastuvõetavuse kriteerium;
- 3) kohtuotsuse tõenditele vastavuse kriteerium.

Sellega seoses käesoleva töö autor on seisukohal, et tõendamise hindamise osas kogutud tõendid peavad olema väga selged ja andma piisava tõendusteavet, et kohtunik oleks võimeline teha otsuse tuginedes esitatud tõenditele.

2. UURIMUSLIK OSA

2.1. Uuringu meetodika

Käesolev lõputöö on **kvalitatiivne uuring**, milles analüüsitakse süüteo menetluses kogutud tõendite usaldusväärsust. Kvalitatiivne uuring võimaldab saada kvaliteeti ja tähendusi (Laherand, 2010, lk 17). Kvalitatiivse uuringu juurde kuulub tõlgenduslik, naturalistlik lähenemine maailmale. See tähendab, et kvalitatiivsetes uuringutes uuritakse nähtusi nende loomulikus keskkonnas ning püütakse ilminguid mõtestada või tõlgendada nende tähenduste kaudu, mida inimesed neile annavad (Denzin & Lincoln, 2000).

Andmekogumismeetodina rakendatakse poolstruktureeritud intervjuud ning dokumendianalüüsi, kus analüüsitakse leitud võimalikke kohtulahendeid. Poolstruktureeritud intervjuu võimaldab isikutega vesteldes koguda andmeid ja uurida tundlike teemasid, mis annavad võimaluse uurimisega jõuda varjutumasse valdkonda (Õunapuu, 2015, lk 170). Intervjuud on kasulikud vahendid andmete kogumiseks ja osalejate arusaamadesse süvenemiseks (Elhami & Khoshnevisan, 2022). Samuti ka Croix, *et al.*, (2018, pp. 451–456) arvavad, et intervjuud annavad head andmed, mis aitavad vastata uurimisküsimustele. Intervjuude tegemiseks moodustati küsimused, mis lähtuvad lõputöö uurimisküsimustest ja eesmärgist. Vajadusel küsiti täiendavaid küsimusi.

Valim kujutab endast objektide väiksemat hulka, mis on valitud suuremast hulgast, s.o populatsioonist või üldkogumist, mille kohta soovitakse informatsiooni saada (Õunapuu, 2012). Antud töös on kasutusel eesmärgistatud valim. Eesmärgistatud valimit kasutatakse, et leida intervjuuks vastajaid, kes suudavad kõige tõenäolisemalt anda sobivat ning vajalikku informatsiooni (Campbell, *et al.*, 2020, pp. 653-654). Intervjuudeks valiti inimesi, kes igapäevaselt tegelevad menetlemisega ning oskavad kõige paremini selgitada vajalikke aspekte. Samuti selekteeriti välja neli kohtulahendit, mis kattuvad töö kontekstiga ja oli võimalik leida. Eesmärgiks oli leida tõendamistegevusega seotud probleeme, mis tingisid kohtu poolt mitte süüdimõistva otsuse tegemise.

Andmeanalüüsimetodina võetakse kasutusele kvalitatiivne sisuanalüüs. Selles etapis toimub välja valitud andmete tõlgendamine. Kuna lõputöö fookus on intervjuust saadud andmete sisu, sobib antud meetod autori arvates kõige paremini. Intervjuudest saadud teabe kinnistamiseks ja võrdlemiseks analüüsiti saada olnud nelja kohtulahendit. Meetodi rakendamise vahendiks on

kodeerimine, mille käigus sorteeritakse andmed vastavalt kategooriatele, mis põhinevad uurimisküsimustel. Kodeerimist tuleb siin mõista kui operatsioone, mille abil andmed osadeks lahutatakse, mõtestatakse ja taas uuel viisil kokku pannakse. (Laherand, 2010, lk 285)

2.2. Valimi kirjeldus ja intervjuude läbiviimine

Intervjuu populatsiooni moodustavad inimesed, kes igapäevaselt puutuvad kokku MTA toimingutega süüteomenetlustes ning kes on läbi viinud menetlusi ja osalenud menetlustoimingutes. Uurimiseesmärgil eraldati populatsioonist osa ning moodustati valim (Õunapuu, 2014, lk 147). Valimi koostamisel rakendati eesmärgistatud valimit. Selleks, et koguda kvaliteetseid andmeid illegaalse kütuse müügi tõendamise kohta, võeti ühendust oma ala spetsialistidega Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna põhja regioonist. Valimi moodustas kuus inimest, kes on tänasel päeval teenistuses Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna põhja regioonis. Valimi suurus kuus inimest on seepärast, kuna Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna põhja regiooni on jäänud ainult 6 teenistujat, kes on eksperdid kütuse valdkonnas. MTA UO teenistujate sõnul teised inimesed, kes valdasid antud valdkonda, on kas ametist lahkunud või ära koondatud. Autor leidis, et intervjuuerida lisaks ka teisi teenistujaid, kes ei ole kokku puutunud kütuse müügi menetlemisega, ei oleks olnud mõistlik, kuna nendelt ei oleks olnud võimalik saada huvipakkuvaid andmeid.

Intervjuueritavatega kohtuti ajavahemikus 16.03.2022–22.03.2022. Intervjuu keskmine pikkus oli 16 minutit. Keskmine intervjuu pikkus on lühike selle tõttu, et intervjueeritavateelt saadi ühe vastusega mitmele küsimusele tulemuslik vastus. Käesoleva töö autor oma meetodikaga tugineb DiCicco & Crabtree (2006, pp. 317-318) artiklile, kus artikli autorid mainivad, et kvalitatiivsete andmete analüüs toimub ideaaljuhul samaaegselt andmete kogumisega, nii et intervjuerijad saavad luua tekkiva arusaama uurimisküsimustest, mis omakorda annab teavet nii valimi moodustamise kui ka esitatavate küsimuste kohta. See andmete kogumise ja analüüsi iteratiivne protsess viib lõpuks andmete kogumise punkti, kus uusi kategooriaid või teemasid ei teki. Sellest tulenevalt autor ei pidanud vajalikuks küsimusi taaskord korrata ega küsida uuesti üle, kui juba saadi vastus.

Vastavalt intervjueritavate soovile toimus kuuest intervjuust üks veebi teel, kasutades Skype rakendust ning viie intervjueritavaga kohtuti nende enda valitud asukohas. Lõputöös on tagatud anonüümsus sellega, et isikunime asemel on intervjueritava nimi asendatud läbiviidud intervjuu järjekorra numbriga (vt tabel 1).

Tabel 1. Intervjuu parameetrid (autori koostatud)

Intervjueeritav	Läbiviimise kuupäev	Intervjuu kestvus	Asukoht
MTA UO teenistuja 1	16.03.2023	00:14:03	Tallinn
MTA UO teenistuja 2	17.03.2023	00:23:36	Skype
MTA UO teenistuja 3	21.03.2023	00:16:04	Tallinn
MTA UO teenistuja 4	21.03.2023	00:17:33	Tallinn
MTA UO teenistuja 5	21.03.2023	00:16:32	Tallinn
MTA UO teenistuja 6	22.03.2023	00:11:37	Tallinn

Intervjuu algas sissejuhatusega ning enesetutvustusega. Samuti tutvustati lõputöö eesmärki ja intervjuu käiku. Intervjuus osalenud inimestele selgitati, et lõputöös ei avaldata isikuandmeid, kuid nende öeldud lauseid võidakse tsiteerida töös. Küsimuste koostamisel võeti arvesse lõputöö eesmärki ja uurimisküsimusi (vt lisa 2). Tulenevalt inimeste vastustest küsiti vajadusel lisaküsimusi, et saada võimalikult terviklik arusaam tõendite kogumisest ja tõendamistegevusest.

Intervjuud salvestati nutiseadmes Apple iPhone XS oleva helisalvestise programmiga. Seejärel helifailid transkribeeriti ning transkribeeritud failid analüüsiti. Moodustati kategooriad ja koodid. Intervjuusid transkribeeriti käsitsi, ehk kuulati pealt ning kirjutati tekstina küsimused ja nende vastused. Transkribeerijatel on sageli raskusi kõneldava sõna tekstina jäädvustamisega, sest lauseehitus, tsitaatide kasutamine, väljajätmine ja sõnade või fraaside segiajamine teistega. Kuna inimesed räägivad sageli katkendlikes lausetes, on transkribeerijad sunnitud tegema otsuseid. Punkti või koma lisamine võib muuta terve lause tähendust. (DiCicco & Crabtree, 2006, pp. 318-319)

2.3. Intervjuu tulemuste analüüs

Käesolevas alapeatükis on kirjeldatud poolstruktureeritud intervjuude analüüsimisel saadud tulemusi. Tulemused tuginevad intervjueeritavate vastustel, milles kujunesid välja kategooriad ja koodid. Kodeerimise käigus tõusis esile **neli** olulist kategooriat. Kõik kategooriad ja koodid koos sageduste ja allikatega on leitavad koodipuus, mis on esitatud tabelina lisades (vt lisa 1).

2.3.1. Tõendite liigid, tõendite kogumine ja fikseerimine

Alapeatükis analüüsitakse kahte esimest kategooriat. Kategooriad annavad vastuse uurimisküsimusele: Millised on põhimõtted tõendite kogumisel ja tõendamisel lähtudes tõenditeooriast? Esimeses kategoorias on kirjeldatud tõendite liigid ja teises kategoorias on kirjeldatud tõendite kogumine ja nende fikseerimine süüteomenetluses.

Kategoorias „**Tõendite liigid**“ kujunesid välja mitmed olulised tegurid, mis iseloomustavad kogutud tõendite liigitavust (vt tabel 2). Analüüsisel selgus, et kogutakse otseseid, kaudseid, algseid ja tuletatud tõendeid. Teenistuja 3 (2023) sõnas: „*Kõige olulised on ikkagi otsesed tõendid. Aga me oleme kogunud kõik tõendid kokku mida on võimalik koguda*“. Otseseid tõendeid puudutava teavet esines rohkem kui kõiki teisi tõendite liike. Samuti analüüsis selgus, et ekspertiisist saadud tõendusteavet kogutakse samamoodi igas menetluses.

Tabel 2. Tõendite liigid (Autori koostatud)

1. Kategooria „Tõendite liigid“
Kood 1 Otsesed tõendid
Kood 2 Kaudsed tõendid
Kood 3 Algsed tõendid
Kood 4 Tuletatud tõendid
Kood 5 Ekspertiisist saadud tõendusteave

Kõige sagedamini esinevad tegurid olid: **otsesed tõendid** (kood 1) ja **kaudsed tõendid** (kood 2). Algesete ja tuletatud tõendite kohta rääkis ainult üks intervjuueerija. Sellest võib järeldada seda, et menetluse raames tehtavates menetlustoimingutes tuleb esile rohkem otseseid ja kaudseid tõendeid. See võib näidata seda, et igal teenistujal on oma arusaam tõendite liikidest ja nende olemusest.

Esimene suur tegur oli **otsene tõend** (kood 1), mida esines viies intervjuus 16 korda. Sündmuskohtadelt leitud tõenditest suurim osa osutus otsesteks tõenditeks. Küsimusele milliseid tõendite liike on oluline koguda väärteomenetluses, teenistuja 2 (2023) vastas järgmiselt: „*Pigem algseid ja otseseid tõendid, mis saab kohapeal. Kütus, igasugused märkmikud, raha ja kohapeal ütlused, kui on mingi kütuse ostmine.*“ Tavaliselt otsesteks tõenditeks illegaalse kütuse müügi sündmuskohas osutusid: kohapealt korjatud dokumendid, videosalvestised, mis on samuti korjatud kohapealt, leitud kütus, leitud sularaha. Ka tõendusteave, mis oli andmekandjatel nagu näiteks telefonides ja arvutites, osutus otsesteks tõenditeks, mis kinnitasid, et selles kohas oli toimunud illegaalne kauplemine. Teenistuja 1 (2023) sõnas: „*Samamoodi nagu näiteks me korjame samal sündmuskohal või läbiotsimis kohal*

igasuguseid märkmed, siis salvestused võivad olla, telefonid, aga kunagi ei tea kas see osutub otseseks tõendiks või ei osutu“ Lisaks ka mõned esemed, mida võeti asitõenditena ära viitasid kütusega seotud toimingutele, kuid otseselt ei viidanud kütuse müügile. Selleks olid mõned tankimispüstolid, voolikud, pumbad jne. „*Kõiki neid tõendeid on võimalik koguda, küsimus on selles, et kui palju saab neile toetuda*“ (Teenistuja 5, 2023) Samuti ka ekspertiisist saadud teave osutus tõendiks. Intervjuude käigus tuli välja ka see, et ei pruugita alati saada häid otseseid tõendeid, mis otseselt viitavad müügile. Seda kinnitab ka ühe intervjuueriva lause: „*Et kõige olulisemad ja tõendatavad on otsesed tõendid, hea kui neid on...*“ (Teenistuja 2, 2023).

Menetlustoimingutes kogutavatest tõenditest suurem osa osutus **kaudseteks tõenditeks** (kood 2). Antud tegur esines kuuest intervjuust neljas ning intervjueeritavad nimetasid kaudseid tõendeid 7 korda. Kaudseks tõendiks osutusid näiteks sündmuskoha seinalt leitud hinnakirjad. „*Mõned aastat tagasi oli juhtum, kus oli näiteks üleval hinnakiri, seda võtsime kui kaudse tõendi*“ (Teenistuja 2, 2023). Samuti ka hiljem saadud andmed piiriületustest viitasid kaudselt sellele, et müüdav kütus võis olla smugeldatud Eestisse teistest riikidest. Teenistuja 3 (2023) sõnas: „*Siis hiljem saab kaudsetena võib olla need piiriületusi, midagi siis sellist. Või siis hiljem, neid vihjeid, või kui on alguses vihje tulnud, siis seda saab kasutada*“. Nagu eelpool oli mainitud, alati tõendi liik võib muutuda. Seda toetab ka ühe intervjuuerija lause: „*Alguses arvasime, et kõik tõendid on otsesed, kuid tuli välja, et põhiliselt kõik tõendid osutusid kaudseteks*“ (Teenistuja 1, 2023).

Algeid ja tuletatud (koodid 3 ja 4) tõendeid esines intervjuudes väga vähe. Kuigi lähtudes tõenditeooriast algne tõend on kujunenud süüteo mingi külje (tunnuse) vahetu peegelduse tulemina (vt lk 17). Antud valdkonnas algne tõend ongi sündmuskohalt leitud ese või võetud ütlus, mis võib otseselt viidata kuriteole. Kuigi tõenditeooria seisukohtadest neid tuleb käsitleda kui eraldi tõendite liike (vt lk 17). Tuletatud tõendite kohta konkreetselt intervjuuerijad ei rääkinud. Sellest võib järeldada, et menetletud kütuse asjades ei ole kogutud tuletatud tõendeid.

Ekspertiisist saadud tõendusteave (kood 5) esines 12 korda. Intervjuudest tuli välja see, et kütuse valdkonna ekspertideks on Eesti Keskkonnauuringute Keskus (edaspidi EKUK). Seda kinnitab ka ühe teenistuja lause: „*Tavaliselt EKUK teeb kütuse ekspertiisid, nendel on alati ilusad ja põhjalikud vastused. Kohus tavaliselt suhtub nendesse usaldusväärset.*“ (Teenistuja 5, 2023). „*Ekspertiis on vajalik selleks, et tuvastada mis kütusega tegu on. Ekspertiis peab ütleva, et kas on üldse tegemist vedelkütusega. Ütlema mis liiki on vedelkütus, kas ta on diislikütus või bensiin*“. (Teenistuja 4, 2023) Sellest edasi minnes, on vajalik samuti määrata ka

kütuse liiki, kas on see diisel, bensiin või õlid. Kütuse liik on vajalik eeskätt selleks, et kriminaalasja uurija saaks teada, kas antud süütegu vastab KarS § 376² koosseisule, ehk kas tuleb suur kogus kokku. Teenistuja 4 (2023) sõnas: „*Ja eks see peab 40 000 eurot ületama ja kütuse turuväärtus on ka kõikuv, siis sul on kas liitrite kogus*“. Teiseks oluliseks kütuse kvaliteedi aspektiks on väävlisisaldus. „*Tavaliselt mõõdetakse kütuse kogust või tema vastavust standardile. Selleks, et kütust müüa, peab ta vastama Eestis kehtivatele nõuetele. Ja on siis tehtud ekspertiise, et määrata, kas ta vastab nendele nõuetele või mitte*“ Teenistuja 5 (2023). Seda on oluline märkida, kuna kui kütus on ostetud Eestis ja müüdnud edasi, siis vajalikud maksud on riigile makstud. Kui selgub, et kütus on illegaalselt toodud välismaalt, siis tõendamiseseme asjaolud võivad muutuda ja seega rakendub juba teine koosseis.

Teises kategoorias „**Tõendite kogumine ja fikseerimine**“ on toodud välja tõendite kogumise ja fikseerimise spetsiifikad. Selle kategooria alla tuli 4 koodi (vt tabel 3), mis omakorda selgitavad tõendite kogumise ja fikseerimise aspekte. Kõige sagedamini kategoorias esines tegur „Menetlustoimingud“. Intervjueeritavad rääkisid erinevatest menetlustoimingutest, mida rakendatakse koosseisude uurimisel ja tõendite kogumisel. Menetlustoimingud on selle töö teoreetilises osas välja toodud (vt alapeatükk 1.3.1).

Tabel 3. Tõendite kogumine ja fikseerimine (Autori koostatud)

2. Kategooria „Tõendite kogumine ja fikseerimine“
Kood 1 Üldmenetlus
Kood 2 Menetlustoimingud
Kood 3 Fikseerimine
Kood 4 Ülekuulamine

Kütuse müügi tõendamisel väärteomenetluses kasutatakse **üldmenetlust** (kood 1). Teenistuja 5 (2023) sõnas: „*Tavaliselt kasutame üldmenetlust, sest kui on kütus mis on vaja konfiskeerida, siis konfiskeerimine nõuab üldmenetlust*“. Konfiskeerimine on sätestatud VTMS § 55 lg 3 p-s 2. Samuti ka üldmenetluse kohaldamine on kohustuslik, kui asjaolud vajavad selgitamist ning uurimist. Tavaliselt kütuse ebaseadusliku müügi süütegudes on vajalik uurida asjaolusid ning vahetult sündmuskohalt kogutud tõenditest on tavaliselt puudu, seega suurim kõik menetlused on olnud üldmenetlust raamides.

Menetlustoiminguid (kood 2) puudutavat teavet esines intervjuudes kõige sagedamini. Menetlustoiming on mingisugune tegevus menetluse raames, millega uurimisorgan kogub tõendeid tõendamiseseme asjaolude uurimisel (vt alapeatükk 1.3.1.). Menetlustoimingud

esinesid kuues intervjuus 18 korda. Nendeks nimetati vaatlused (sündmuskoha, dokumendi, isiku), läbiotsimised ja ülekuulamised. Käesoleva töö autor otsustas koondada intervjuudes esinenud menetlustoimingud (v.a. ülekuulamine) ühe teguri alla ja vaadelda neid ühe põhimõtte all. Kõige sagedamini nendes intervjuudes esines läbiotsimine. Läbiotsimist tavaliselt on teostanud siis, kui olid selged asjaolud, et konkreetsetes kohas võis olla illegaalse kütuse müük. Teenistuja 5 (2023) on öelnud: „*See on ilmselt see, et kui on a la mingi vihje, et kusagil toimub müük, me lihtsalt mingisuguse vihje peale ei saa ka minna kohtult nõudma läbiotsimise määrust*“. Samuti ka läbiotsimise käigus oli võimalik kuulata üle tunnistajaid, kui see osutus võimalikuks. Teenistuja 1 (2023) sõnas: „*Ja kui ei suuda me leida tunnistajaid, siis ei olegi midagi*“. Ka vaatlus on üks võimalik menetlustoiming, mida sai kasutada tõendite kogumiseks. Tavaliselt nendes menetlustes kasutati dokumendi ja esemete vaatluseid, mida sai korjatud läbiotsimiste käigus. Tsiteerides ühe teenistuja sõnu: „*Menetluses on tavaliselt väga heaks menetlustoiminguks vaatlused, kui me saame mingi salvestise või telefoni kus on olemas info*“ (Teenistuja 1, 2023).

Kogutud tõendid on reeglina **fikseeritud** (kood 3) kirjalikult, ehk siis menetlustoimingu protokolliga. Lähtudes tõenditeooriast, protokoll on vorm/dokument, kuhu kantakse tõendusteavet (vt lk 16). Samuti intervjuudest saadi teada, et kogutud tõendeid fikseeritakse lisaks kirjapandule kas foto- või videosalvestustega. Üks intervjuueeritavatest on toonud välja, et: „*Esimeses järjekorras on põhiline ikkagi kirjapandu, ehk siis protokollid. Ja selle kõrvale tehakse ka nii fotosid kui ka videosid. Et need on siis siuke toetav element*.“ (Teenistuja 6, 2023).

Ülekuulamist (kood 4) käesoleva töö kontekstis otsustas autor kirjeldada eraldi. Lähtudes teooria osast, ülekuulamine on menetlustoiming, millega on võimalik koguda ütlusi ning kasutada neid tõendina (vt lk 19). „*Tegelikult tuleks rohkem koha pealt neid tunnistajaid ülekuulata. Kui pärast tulevad mingid inimesed välja, et aga ma olen ka tunnistaja, aga mind pole keegi ülekuulanud, siis see on ka probleem*“ (Teenistuja 3, 2023). Käesoleva töö autor otsustas vaadelda ülekuulamisega seotud probleemi kolmandas kategoorias.

2.3.2. Tõendamistegevuse probleemid

Kolmandasse kategooriasse on koondatud andmed, mis puudutavad tõendamistegevuse probleeme, mis on esinenud Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna põhja regiooni teenistujatel (vt tabel 4). Selle kategooria alla tuli 8 koodi, mis omakorda koondasid peamised probleemid, mis intervjuueeritavate sõnul esinesid tõendamistegevuses. Kõige sagedamini esines antud

kategoorias tegur „tõendite puudus“. Antud tegur esines intervjuudes neljas intervjuudes 10 korda. Käesoleva töö püstitatud eesmärk on leida illegaalse kütuse müügi tõendamistegevuse arendamise võimalused. Töö autor on arvamusel, et selles kategoorias esinevad vastused annavad selgitused arendamise võimalustest ja kitsaskohtadest.

Tabel 4. Tõendamise probleemid (Autori koostatud)

3. Kategooria „Tõendamise probleemid“
Kood 1 Ütluste puudus
Kood 2 Tõendite puudus
Kood 3 Ametnike eksimine
Kood 4 Kvaliteet
Kood 5 Müügi tõendamine
Kood 6 Süüteo koosseis
Kood 7 Õigusaktide parandused

Esimeseks teguriks oli **ütluste puudus** (kood 1). Tunnistajatelt, kahtlustatavatelt või menetlusalustel isikutelt on võimalik koguda ütlusi ning saada tõendusteavet tõendamiseseme asjaolude kohta. Intervjuudest saadud informatsiooni põhjal, ütluste puudus osutus mõjuvaks probleemiks. Teenistuja 2 (2023) on öelnud: „*Mul meenub üks juhtum, kus samamoodi kohus heitis meile ette, et miks me tunnistajaid üle vahetult ei kuula. Et tunnistajalt on võimalik saada vahetult ausaid ütlusi. KrMS sätestab, et tunnistajal on kohustus rääkida tõtt ja üksnes tõtt. See lõppes sellega, et kui tunnistajate juurde esimeses vestlemiseetapis tuldi, et näed, te olete tunnistaja, olete siin järjekorras, mis on eesmärk miks te siin seisate. Ja esimeses etapis nad omavahelises vestluses tunnistavad, et jah, loomulikult ostan kütust, siin on odavam. Ütleme, et väga hea, nüüd vormistame seda, siis vormistamise hetkel nad ütlevad, et ei. Ma loobun igasugustest ütluste andmisest.*“ Tunnistajad võivad ütlusi mitte anda põhjusel, et nende ütlused võivad (KrMS § 71):

- a) Süüdistada neid ennast
- b) Süüdistada nende lähedasi

Autori arvates, see, et isik on tulnud ostma kütust, ei anna tal õigust keelduda ütluste andmisest, kuna see ei süüdistata teda ennast. Teiseks oluliseks asjaks on see, et intervjuueeritavate arvates tunnistajad ei ole rääkinud tõtt. Tunnistaja kohustus on rääkida tõtt ja ainult tõtt. Ühe teenistuja ütlus oli: „*Kõik kes võivad olla tunnistajad näiteks, kohe leiavad põhjuse, et nad üldse ei ole sellega seotud ja tormavad minema*“ (Teenistuja 1, 2023). Autor on arvamusel, et seda nähtust on vaja edaspidi uurida lähemalt ning teha järeldusi.

Teiseks teguriks oli „**tõendite puudus**“ (kood 2). See tegur esines antud kategoorias kõige sagedamini. Intervjueerijate sõnul, sündmuskohalt või läbiotsimise käigus saadud tõendite tõenduslik väärtus või tõendusteave ei olnud piisav süüdimõistva otsuse tegemiseks. Intervjueerija on öelnud, et: „*Ise me arvame, et meie kogutud tõendid on piisavad ja ammendavad, et maalida väga selge pildi, kohtunikud tihtilugu niimoodi ei arva*“ (Teenistuja 2, 2023).

Veel üheks teguriks selles kategoorias osutus „**ametnike eksimine**“ (kood 3). Antud tegur esines neljas intervjuus 6 korda. Intervjueerijad on toonud välja, et mõnedes menetlustoimingutes ning tõendite fikseerimisel ametnikud on eksinud. Intervjueerija sõnas: „*Me oleme saanud kriitilist tagasisidet mis puudutavad vaatlusprotokolle*“ (Teenistuja 2, 2023). Samuti ka üks intervjueeritavates sõnas: „*Teisest küljest on arusaadav, et kui inimesed on hommiku kella 8-st õhtu kella 8-ni mingisugust sündmuskohta kontrolli all hoidma ja kõiki kirja panema, siis mingisugusest hetkest see fookus kaob tahest tahtmata*“ (Teenistuja 5, 2023). Selle tsitaadi kohaselt on arusaadav, et tegemist on väsimusega ning ametnikud on ka inimesed, kellel võivad esineda üle väsimuse tunnused.

Kvaliteet (kood 4) on hästi oluline tõendite kogumise juures. See, millise kvaliteediga on tõendid fikseeritud ja kogutud, võib osutada tõendite hindamise hetkel kõige olulisemaks. Teenistuja 3 (2023) sõnas: „*Et meie ei teeks ise neid vigu, et me suudaksime neid asitõendeid korjata nii, et pärast kohtus ei juhtuks, et neid tunnistatakse et nad ei ole asitõendid.*“ Ka mõned möödalaskmised filmimisel võivad osutada suureks probleemiks. Teenistuja 3 (2023) on öelnud: „*Kui kellaajad lähevad filmimisel sassi, siis põhimõtteliselt langeb see kohe ära. Kui on ebakvaliteetselt kogutud tõendid, siis asi kohe langeb ära*“.

Viiendaks teguriks autor on toonud välja „**müügi tõendamist**“ (kood 5). Nii väärteo kui ka kriminaalasja koosseis nõuab müügi tõendamist. Kui menetluses ei ole võimalik tõendada müüki, siis koosseis ei tule kokku. „*Kohus on öelnud, et kas te olete reaalselt müügi tõendanud? See, et hinnakiri on seina peal ei tähenda ju, et ta müüb*“ Teenistuja 2 (2023). Lähtudes tõenditeooriast, tõendamise mehhanism ainult kaudsete tõenditega on keerukam (vt lk 16).

Veel üheks probleemiks osutus „**süüteo koosseisu**“ (kood 6) kokku saamine. Kriminaalasja koosseis nõuab esiteks suurt kogust, ehk 40 000 eurot kahju ja teiseks ärilist eesmärki. Teenistuja 4 (2023) sõnas: „*Kui sul ei ole kogust, siis sul ei ole koosseisu. Ja üks see peab 40 000 eurot ületama ja kütuse turuväärtus on ka kõikuv, siis sul on ka liitrite kogus. Oletame, et*

üks euro on bensiini hind, siis on niimoodi, et on vaja 40 000 liitrit. See on väga suur kogus“.

See võib olla üheks aspektiks, miks kriminaalajad ei jõua lahenduseni ning kvalifitseerivad ümber väärteoasjadeks. Teiseks, ärilist eesmärki on ka väga keeruline tõendada, täpselt samamoodi kui kütuse müüki. *„Ja ka äriline eesmärk, ei saa üle ega ümber sellest ärilisest eesmärgist eks ole. Seda tuleb ka kuidagi tõendada*“ (Teenistuja 4, 2023).

Viimaseks teguriks selles kategoorias tuli „**Õigusaktid**“ (kood 7). Teenistujad on toonud välja, et kütuse asjade lahendamisel oleks võinud olla ka kontrolltehing, mis on riikliku järelevalve erimeede, mille eesmärk on kontrollida õigusaktidega kehtestatud nõuetest kinnipidamist. Hetkel kehtivate õigusaktide järgi, on kontrolltehing lubatud tubakaseaduse ja alkoholiseaduse raames. Teenistuja 5 (2023) on toonud välja: *„See annaks meile ühe vahendi, et me tõesti näeme, et inimene tegeleb müügiga*“.

Viimane kategooria on tõendi kvaliteedi hindamine (vt tabel 5). Kui tõendid on kogutud ning analüüsitud ja vaadeldud, tuleb neid tõendeid hinnata. Väärteomenetluse kohtueelses menetluses tõendeid hindab menetleja ning nende alusel teeb otsuse. Kui väärteomenetlus jõuab kohtusse, siis tõendeid hindab kohus. Kriminaalmenetluse kohtueelses menetluses kogutakse tõendeid ning hindab neid kohus. Sellesse kategooriasse on toodud välja peamised hindamistegurid, mis esinesid intervjuudes. Kategooria alla kuulub 4 koodi, mis omakorda selgitavad tõendite kvaliteedi hindamise aspekte.

Tabel 5. Tõendi kvaliteedi hindamine (Autori koostatud)

4. Kategooria „Tõendi kvaliteedi hindamine“
Kood 1 Kohtu seisukoht
Kood 2 Kvaliteetne fikseerimine
Kood 3 Taktika

Esimene tegur selles kategoorias on „**kohtu seisukoht**“ (kood 1). See tegur esines kõigis kuues intervjuus ühe korra. Peamiseks probleemiks selles teemas oli see, et kohtul oli võrreldes MTA teenistujatega teistsugune seisukoht. Kohtu jaoks mõned kogutud tõendid ei olnud piisavalt kvaliteetsed ja ei tõendanud otseselt kütuse müüki. Üks teenistuja sõnas: *„Kohtule ei meeldi ainult meie kogutud asitõendid, nad tahavad tunnistajaid ka*“ (Teenistuja 3, 2023). Kohtu sõnumid olid peamiselt selles osas, et nende asjade lahendamisel on vaja tunnistajaid. Tunnistajatelt on võimalik saada ütlusi, mis viitavad kas otseselt või kaudselt teole. Intervjuus tuli välja ka see, et erinevatel kohtuastmetel olid erinevad arvamused. Teenistuja sõnul: *„Kohtu*

esimene aste ütles, et see ongi sõprade vaheline sõbralik tehing, selles ei ole müüki. Ja teine aste ütles, et ei, seda tuleb ikkagi käsitleda müügina“. (Teenistuja 5, 2023)

Kvaliteetset fikseerimist (kood 2) on nimetanud kolmes intervjuus ja see osutus ka oluliseks aspektiks tõendite hindamisel. Lähtudes tõenditeooriast, tõendite kvaliteetne fikseerimine on väga oluline (vt lk 16). *„Kui on ebakvaliteetselt kogutud tõendid, siis asi kohe langeb ära. Detailsemalt tuleb kirjeldada, või kui filmida, siis filmida puhtalt asitõendeid, mitte näiteks inimeste vestlust. Ja aga samas, kui fikseerida asitõendite väärtust, siis ei tohi teha oma järeldusi, meil on olnud ka probleem asitõendiga, et läbiotsimisprotokollis ei tohi menetleja teha järeldusi. Peab olema puhtalt asitõendi kirjeldus. Ei tohiks olla arvamusi, et isik on midagi rikkunud.“* (Teenistuja 3, 2023). Samuti ka fikseerimise juures on oluline mõista, mida tuleb kirja panna ning arvesse võtta. Teenistuja 5 (2023) on öelnud: *„Mõnikord juhtub nii, et inimene, kes on kohapeal ei mõtle selle peale, mis on tõendusväärtuslik“.*

Samuti menetlustoimingutes on vajalik rakendada **taktikaid** (kood 3). Korrektnete menetlustoiming nõuab head metoodikat ja taktikat. Kui taktikaliselt on tehtud vigu, siis kvaliteetne tulemus võib kaduda. Autor jõudis järeldusele, et kõige rohkem taktikat puudutab ülekuulamine. Teenistuja 4 (2023) sõnas: *„Mõni räägib kõik ära. Räägib kahtlustatav, tunnistab kõiki üles, samas teine ei ütle üldse mitte midagi“.* Teenistuja 5 (2023) on öelnud: *„Kõiki neid ütlushi on võimalik koguda, küsimus on selles, et kui palju saab neile toetuda“.* Autor on seisukohal, et kõiki tunnistajaid tuleb üle kuulata rakendades taktikaid ja metoodikaid, sest sellega on võimalik otseselt või kaudselt tõendada illegaalset vedelkütuse müüki.

2.4. Kohtulahendite analüüs

Selleks, et toetada intervjuudega saadud teavet, analüüsib töö autor neid kohtuotsuseid, millised olid leitavad eelnimetatud süütegude menetluste kohta ja mis on otseselt seotud antud töö probleemiga. Antud töös ei analüüsita kohtutoimikuid ega väärteotoimikuid, kuna nende kättesaamine ei osutunud võimalikuks. Kohtulahendid ei anna alati kõige detailsemat informatsiooni teo kohta kogutud tõendite paketist, kuid olenemata sellest, on võimalik välja lugeda olulist ja otsitavat informatsiooni. Sellest tulenevalt analüüsiti siiski leitud kolme kohtulahendit igast kohtuastest, mis puudutavad illegaalse vedelkütuse müüki.

K. O. väärteoasjas karistusseadustiku § 372 lg 1 ja U OÜ väärteoasi karistusseadustiku § 372 lg 3 järgi otsustas riigikohus kohtuvälise menetleja kassatsiooni jätta rahuldamata. Antud

kohtulahendis kohtuväliseks menetlejaks oli Maksu- ja Tolliamet. Kohtuasi käsitleb raske kütteõli omanikuvahetuse tehingut. Maakohtu hinnangul oli väärteoprotokollis kirjeldatud üksnes väärteo ettevalmistamist, mis ei ole karistatav. Tallinna Ringkonnakohtu 24.augusti 2017.a otsusega jäeti maakohtu otsus muumata ja apellatsioonid rahuldamata. Maa- ja ringkonnakohus pidasid väärteoprotokollis **menetlusaluste isikute tegevuse kirjeldust ebapiisavaks**, leides, et selles kajastatakse üksnes KarS §-s 372 sätestatud väärteo ettevalmistamist. (K. O. väärteoasi karistusseadustiku § 372 lg 1 ja U OÜ väärteoasi karistusseadustiku § 372 lg 3 järgi, 2018). Antud kohtulahendi juures probleemkohaks on materiaalõigus ehk süüdistus oli esitatud vale koosseisu järgi. Autori järeldus antud kohtulahendi informatsiooni põhjal on, et kohtuväline menetleja ei suutnud siduda saadud tõendeid asjakohase süüteoga ning lähtuvalt sellest koostati süüteoettehede ebaõiges süüteo koosseisus. Tuleb märkida, et tõendite asjakohasusel ja õigel süüteoetteheteil on väga selge omavaheline seos.

XX väärteoasjas KarS § 372 lg 1 järgi Tallinna Ringkonnakohtu kriminaalkolleegium otsustas jätta Harju Maakohtu 09.12.2020. a otsus muutmata ning Maksu- ja Tolliameti esindaja apellatsioon rahuldamata ehk mõista XX õigeks. Antud kohtulahend käsitleb seda, et XX müüs ilma kütuse müügi loata vedelkütust. Kohus otsustas asitõendiks olevad sularaha 651,38 eurot, kaks märkmikku kirjetega ja eraldi 11 paberlehte kirjetega, kvaliteedinõuetele mittevastav diislikütus koguses 1143,45 liitrit ja kütuse tankimiseks vajalikud seadmed (tankurpüstol 1 tk, kütusepump 1 tk, voolikud), kaks plastmahutit igaüks mahuga ca 1000 L markeeringuga nr 1 ja nr 2 määras kohus tagastada kohtuotsuse jõustumisel XX-le. Maakohus asus seisukohale, et **XX süü ei ole väärteo toimepanemises tõendamist leidnud**. Läbiotsimisprotokollis (kd 1 lk 6-32) kohaselt leiti garaazist keskkütte plastmahutid, tankurpüstol, voolikud ja kütusepump, kuid kohus ei pidanud seda piisavaks, tõendamaks väärteoprotokollis ette heidetud kütuse müüki. Samuti kohus oli seisukohal, et igasugused kirjed märkmetes ei tõenda tõsikindlalt kütuse müüki, samuti ei saa nende baasil kontrollida kütuse müügi toimumist. Menetlusalune isik eitas kütuse müüki ja selgitas, et kütust hoidis garaazis, kuna tahtis seda suvilas küttena kasutada. Samasisuliselt ütlusi andis tunnistaja VV. XX ütlused ei olnud varem antutega vastuolus ja kohtul puudus põhjus neid mitte usaldusväärseteks pidada. Samuti ei leidnud menetlusaluse isiku ütlused ümberlukkamist teiste tõenditega. (XX (X, ik XXXXXXXXXXXXX; elukoht XXX) väärteoasi KarS § 372 lg 1 järgi, 2021) Antud kohtuotsusest järeldab töö autor, et kohtuväline menetleja ei suutnud siduda tõendeid süüteoga ja isikutega. Autori arvates kohtuväline menetleja võis laiendada tunnistajate ringi ehk otsida juurde tunnistajaid, kellede ütlustega oleks võimalik ümber lükata menetlusaluse isiku väiteid. Samuti on võimalik alati

vastuoluliste ütluste puhul teha vastastmise uurimistoiming, et selgitada välja kelle ütlustes esineb vastuolu ja siis neid kõrvaldama asuda.

A. K. väärteoasjas MKS § 155² lg 1 ja KarS § 372 lg 1 tunnustel Harju maakohus otsustas lõpetada VtMS § 29 lg 1 p 1 alusel väärteomenetlus A. K. suhtes süüdistuses KarS § 372 lg 1 järgi. Isikut karistati MKS § 155² lg 1 järgi, kuid tulenevalt antud töö kontekstist, analüüsitakse ainult KarS § 372 lg 1 koosseisu. Antud kohtuotsuse juures on oluline märkida, et riigikohus on varasemas praktikas selgitanud, et väärteomenetluses tohib üldjuhul kasutada ka tõendeid, mis on kogutud mingis muus menetluses, näiteks kriminaalmenetluses. Seejuures on järgitud tõendite kogumise üldnõudeid ja väärteomenetluse erisusi ning tõend on paigutatav mõne kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 63 lg 1 nimetatud tõendi vormi alla. (A. K. väärteoasi MKS § 155² lg 1 ja KarS § 372 lg 1 tunnustel, 2021) „Suunati MTA töötajaid xxx aadressile vihjega, et seal toimub kütuse müük. Seal olid tankurpüstoliga statsionaarne pump, voolikute süsteem, tööriistad, tühjad mahutid, vanametall, töölaudad. On seisnud õues ja peatanud autosid, mis on väljunud angaarist. Enne septembrit käisid seal kuid. Vestlesid autojuhtidega, vaatasid sõiduauto pagasiruumi ja vahel võtsid ka süsteemist proove. Vahel fikseerisid isikuid, kuid ütlusi ei võtnud. Nende isikute kontakte edasi ei andnud ja neid isikuid tunnistajatena üle ei kuulatud. Tunnistaja ütlustest nähtub, et kordagi ei ole üle kuulatud autojuhte, kes väljusid angaarist, seega ei ole menetleja poolt kogutud tõendeid, mis kinnitaks, et angaaris xxx müüdi kütust. Hinnates väärteoasjas kogutud tõendeid ning arvestades kohtuistungil üle kuulatud tunnistajate ning menetlusaluste isikute ütlusi, ei ole kütuse müük A. K. ja I. S. poolt väärteoasjas tõendatud.“ (A. K. väärteoasi MKS § 155² lg 1 ja KarS § 372 lg 1 tunnustel, 2021) Antud kohtuotsusest võib järeldada, et MTA ametnikud oleksid pidanud kuulama üle kõiki tunnistajaid ning fikseerima olukorra. Autor on seisukohal, et intervjuudest saadud teave, et tunnistajaid ei kuulata alati piisaval hulgal üle või hoopis jäetakse üle kuulatamata, on probleemiks. Seega annab kohtulahendi analüüs koosmõjus intervjuuga teadmise, et tõendite kogumisse ei suhtuda piisavalt tõsiselt või puudub selleks ka piisav oskus.

Tuleb ära märkida, et Maksu- ja Tolliametil esineb probleeme illegaalse kütuse müügi puhul tõendite kogumisel ja tõendamisel. Autor on seisukohal, et ühest küljest see ei ole probleem, kui isik mõistetakse õigeks. Kui ei ole suudetud teo toime panemise ja isiku seotuse kohta selles koguda piisavalt kvaliteetseid tõendeid, on loogiline, et süüdimõistvat otsust ei saa eeldada. Kuid teisest küljest, läbiviidud intervjuudes intervjuueeritavad on maininud, et on esinenud ka objektiivseid probleeme tunnistajatelt ütluste saamises ja tõendite kogumises. Kuid arvestades töös kogutud andmeid, võib olla ka probleem selles, et ei osata kogutud tõendusteavet piisavalt

tõsikindlalt siduda süüteo ja selle toime pannud isikuga. Kui tunnistajad ei anna ütlusi, siis probleemkohaks on see, et kohtuvälise menetleja ametnik ei oma piisavalt oskust käsitlemiseks. Tunnistaja peab üldjuhul rääkima temale teada olevatest asjadest. Ta ei saa keelduda ütlustest, kui ei ole tegemist seaduses sätesatud keeldumise alusega. Karistusseadustik § 320 võimaldab isiku vastutusele võtmise teadvalt valeütluste andmises. Autori arvates on tõenäoliselt tegemist professionaalsuse küsimusega. Menetleja peab tundma mitmeid menetlusega seotud distsipliine, menetlusõigust, kriminalistika metoodikat,- taktikat ja -tehnikat ning tõenditeooriat. Kuid kindlasti mängib rolli ka praktika, kui kaua on menetleja töötanud ja kui palju juhtumeid uurinud.

2.5. Järeldused ja ettepanekud

Selles peatükis teeb autor järeldused analüüsitud intervjuude põhjal. Samuti ka teeb töö autor ettepanekuid Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna Põhja regiooni teenistujatele tõendamisprotsessi parandamiseks ja töö kvaliteedi tõstmiseks.

Töö **esimene uurimisküsimus** oli: Millistest põhimõtetest lähtuvad Maksu- ja Tolliameti töötajad illegaalse kütuse müügiga seonduvate süütegude tõendamisel? Maksu- ja Tolliameti töötajad lähtuvad ebaseadusliku kütuse müügi tõendamisel kehtivatest seadustest menetlustoimingute kvaliteedi osas. (vt käesolev töö lk 16-20). Samuti tõendeid kogutakse viisil, mis ei riiva kogumises osaleja au ja väärikust, ei ohusta tema elu või tervist ega tekita põhjendamatu varalist kahju (Kriminaalmenetluseadustik, 2004). Hindamise etapis selgub, kas tõend omab piisavalt kvaliteetset tõendusteavet ning suudab faktiliselt tõendada mingisugust seost või nähtust (vt käesoleva töö lk 21-24). Otsest tõendit on faktidele lähimad ning omavad kvaliteetset tõendusteavet. Koos otseste tõenditega on oluline koguda ka kaudseid, mis suudavad kinnitada tõendusteavet, mis on saadud otseste tõenditega (vt käesoleva töö lk 17). Autor järeldab uuringu tulemustest, et illegaalse kütuse müügi süüteo koosseisude puhul on hästi oluline ka koguda isikulisi tõendeid, ehk ütlusi. Uuringu käigus autor jõudis arusaamale, et ainult esemeliste tõenditega on väga keeruline tõendada kütuse müüki. Ainult koos ütlustega ehk isikuliste tõenditega on võimalik kvaliteetselt tõendada müüki.

Töö **teine uurimisküsimus** oli: Millised tõendite kogumise ja tõendamise probleemid esinesid Maksu- ja Tolliameti süüteomenetluses illegaalse kütuse käitlemise koosseisudes? Vastamisel tuli esmalt tõenditeooria abil teha selgeks tõendite kogumise ja tõendamise põhimõtteid (vt käesolev töö lk 18-21), siis selgitada välja MTA UO Põhja regiooni teenistujatel esinenud

probleeme tõendamisel. Alles siis oli võimalik sünteesida teooria ja praktika ning vastata küsimusele. Uuringus selgus, et MTA UO Põhja regiooni teenistujatel esinesid mõned probleemid illegaalse kütuse müügi tõendamisel. Probleemiks oli ütluste puudus. Autor on seisukohal, et on vaja koguda isikulisi tõendeid ehk ütlusi ja jälgida ütluste kvaliteeti. Uuringus tuli välja, et on olnud juhtumeid, kus tunnistajatelt kas saadi ebakvaliteetseid ütlusi või üldse ei kuulatud üle potentsiaalseid tunnistajaid. Veel üheks probleemiks, mida kinnitavad ka analüüsitud kohtulahendid osutus tõendite sidumine teoga. Kohtuotsuste analüüsist autor järeldab seda, et kohtuvälise menetleja ametnik ei suutnud siduda saadud tõendusteavet süüteoga ja isikutega. Autor on seisukohal, et kui ei ole piisavalt tõendeid või ei ole tõendid korrektselt vormistatud, siis ei saagi tulla süüdimõistvat otsust, mis on mõistetav ja loogiline. Kuid mõnedes olukordades teenistujad ei suutnud juriidiliselt korrektselt vormistada tõendeid, mille tagajärjeks oli tõendite puudus. Oli ka nii, et tõendid ei olnud fikseeritud võimalikult üksikasjalikult. Lähtudes tõenditeooriast, tõendeid fikseeritakse võimalikult üksikasjalikult, sest kõik detailid ja faktid omavad tähtsust tõendite hindamise etapis (vt käesoleva töö lk 21-24). Intervjueerijad on välja toonud, et mõnikord on tõesti juhtunud, et protokollid ei ole kirjeldatud üksikasjalikult või menetlustoiming ei läinud metoodika või taktika järgi. Samuti müügi tõendamise juures töö autor jõudis järeldusele, et ilma ütlusteta või otseste tõenditeta on väga keeruline tõendada illegaalse kütuse müügi protsessi. Selle kõige kokkuvõtteks võib tuua kaks tegurit, mis koondavad ülalnimetatud probleemid. Autori arvates on nendeks tõendite kogumisel esinevad eksimused ja ei tunta taktikat.

Kriminaalmenetluse tõendamiseseme asjaolude uurimisel on kitsaskohtadeks kaks olulist aspekti: suur kogus ja äriiline eesmärk. Selleks, et koosseisule omased tunnused oleksid olemas, tekitatud kahju peab olema 40 000 eurot ja ka tõendatud äriiline eesmärk. Suurt kogust on raske saada, kuna 40 000 eurot on palju ning selline kütuse kogus mille väärtus oleks 40 000 eurot on suur. Teine aspekt on äriiline eesmärk. Ärulist eesmärki saab tõendada kas asitõenditega, mis viitavad otseselt müügile või siis ütlustega. Kui kriminaalasja koosseisule omased tunnuseid ei ole, siis sellest võib tulla väärteokoosseis või üldse puudub süüteo koosseis. Autor on seisukohal, et kui koosseis ei ole täidetud ja puuduvad selle tõendamiseks piisavalt kvaliteetsed tõendid, siis see ei ole probleem. Ei saa vastutusele võtta isikut, kelle suhtes pole tõendatud süülist tegu, teda ei saa karistada, nagu õigusriigis olema peab.

Kolmas uurimisküsimus oli: Kuidas kvaliteetselt tõendada illegaalse kütuse müüki? Lähtudes tõenditeooriast ning läbi viidud uuringust, autor on jõudnud mitmetele järeldustele. Esiteks Tõendid peavad olema kogutud seaduslikul moel, ehk järgides õigusliku raamistiku (vt

käesoleva töö lk 18-21). Samuti tõendite fikseerimine peab olema võimalikult üksikasjalik, võttes arvesse kõik detailid, ka neid mis võivad alguses tunduda mitteväärtuslikumad. Lisaks ka tuleb koguda võimalikult palju ütlusi, mis võivad viidata otseselt või kaudselt illegaalse kütuse müügile. Selline järeldus on nii kui nii loogiline, kuid on olnud juhuseid, kus ka neid aspekte ei võetud arvesse. Sellest tulenevalt, autor on seisukohal, et nimetatud aspektid on väga olulised menetlustoimingute rakendamisel ja tõendite kogumisel, sest ilma nendeta ei saa teha tööd korrektselt.

Kuna illegaalse kütuse müügi tõendamine on raske, selle juures on oluline ametnike ettevalmistus. Autor jõudis järeldusele, et Maksu- ja Tolliameti Uurimisosakonna Põhja regiooni teenistujad omavad vajalikke teadmisi tõendamise osas ning on taktikaliselt ja meetoodiliselt ettevalmistatud. Selleks, et hoida professionaalsust ja kvaliteeti, on vajalik aegajalt läbida koolitusi. Käesoleva töö autor on arvamusel, et pidev koolitamine toob kaasa kvaliteedi paranemise ja töölase arenemise. Menetlusmetoodika- ja taktika koolitused annavad ametnikele uusi meetoodilisi teadmisi, ning aitavad paremini toimetada sündmuskohal ning mõista paremini, millistele asjaoludele tuleb pöörata tähelepanu. Oluline on tunda ka menetluse õiguslikku raamistikku. Teiseks on oluline menetlustaktika koolitused, mis oluliselt aitavad viia menetlustoimingute teostamise oodatud tulemustele ning annavad soovitusi ja nõuandeid menetlustoiminguks ette valmistamisel ja rakendamisel. Menetlustoimingud on kirjeldatud teooria osas (vt lk 18-21).

Töö autor on samuti jõudnud järeldusele, et akadeemiline ettevalmistus tööks Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonnas oleks võinud olla sisukam. Sisekaitseakadeemia finantskolledži õpekava võiks sisaldada ka rohkem tõendite ja tõendite kogumise spetsiifikaid. Antud uuendus tooks endaga kaasa paremini ettevalmistatud teenistujaid Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonnale ja omakorda laiendaks süüteo menetluses teadmisi ja ettevalmistust operatiivseks tööks tulevastel maksuametnikel, tolliametnikel, korra- ja tolliametnikel ja uurijatel.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö uurimisprobleemiks oli sõnastatud kitsaskohta peegeldav küsimus: kuidas tagada illegaalse kütuse müügiga seotud süütegude tõendamise tulemuslikkust Maksu- ja Tolliameti teenistujate poolt? Probleemi lahendamiseks on autor püstitanud eesmärgi: leida illegaalse kütuse müügi tõendamistegevuse arendamise võimalused. Selleks, et lahendada uurimisprobleemi ning jõuda eesmärgini, on läbi viidud intervjuu Maksu- ja Tolliameti teenistujatega. Lõppvalimi moodustasid kuus Maksu- ja Tolliameti uurimisosakonna põhja regiooni teenistujat.

Vastavalt uurimisprobleemile moodustati kolm täpsustavat uurimisküsimust. Esimene oli: Millistest põhimõtetest lähtuvad Maksu- ja Tolliameti teenistujad illegaalse kütuse müügiga seonduvate süütegude tõendamisel? Käesoleva töö teooria osas on kirjeldatud kust pärineb Eestis kasutusel olev tõendamissüsteem. Samuti tehti ülevaade sellest, milliseid põhimõtteid tuleb järgida tõendite kogumisel. Esimesele uurimisküsimusele vastust otsides leiti, et Maksu- ja Tolliameti töötajad lähtuvad ebaseadusliku kütuse müügi tõendamisel kehtivatest seadustest menetlustoimingute kvaliteedi osas. Samuti tõendeid kogutakse viisil, mis ei riiva kogumises osaleja au ja väärikust, ei ohusta tema elu või tervist ega tekita põhjendamatult varalist kahju.

Teine uurimisküsimus oli: Millised tõendite kogumise ja tõendamise probleemid esinesid Maksu- ja Tolliameti süüteomenetluses illegaalse kütuse käitlemise koosseisude tõendamisel? Illegaalse kütuse käitlemise (müügi) koosseisudest vaadeldi üksnes VKS § 32, KarS 372 ja KarS 376². Süüteokoosseisud on teooria osas kirjeldatud detailsemalt. Küsimuse vastuseks saadi, et MTA UO Põhja regiooni teenistujatel esinesid mõned probleemid illegaalse kütuse müügi tõendamisel. Probleemiks oli ütluste puudus. Autor on seisukohal, et on vaja koguda isikulisi tõendeid ehk ütlusi ja jälgida ütluste kvaliteeti. Uuringus tuli välja, et on olnud juhtumeid, kus tunnistajatelt kas saadi ebakvaliteetseid ütlusi või üldse ei kuulatud üle potentsiaalseid tunnistajaid. Veel üheks probleemiks, mida kinnitavad ka analüüsitud kohtulahendid osutus tõendite sidumine teoga. Kohtuotsuste analüüsist autor järeldab seda, et kohtuvälise menetleja ametnik ei suutnud siduda saadud tõendusteavet süüteoga ja isikutega. Mõnikord oli nii, et tõendid ei olnud fikseeritud võimalikult üksikasjalikult. Lähtudes tõenditeooriast, tõendeid fikseeritakse võimalikult üksikasjalikult, sest kõik detailid ja faktid omavad tähtsust tõendite hindamise etapis. Intervjueerijad on välja toonud, et mõnikord on tõesti juhtunud, et protokollid ei ole kirjeldatud üksikasjalikult või menetlustoiming ei läinud meetodika või taktika järgi. Samuti müügi tõendamise juures töö autor jõudis järeldusele, et

ilma ütlusteta või otseste tõenditeta on väga keeruline tõendada illegaalse kütuse müügi protsessi

Kolmas uurimisküsimus oli: Kuidas kvaliteetselt tõendada illegaalse kütuse müüki? Nii nagu uuringust selgus, müügitgevust on väga keeruline tõendada. Selleks, et müügi tõendusteave oleks usaldusväärne, peavad tõendid olema kvaliteetsed ning need peavad otseselt tõendama müüki. Küsimuse vastuseks saadi, et müüki siiski on võimalik tõendada. Esimese asjana on vajalik koguda kõiki võimalikke tõendeid, mis omavad mingisugust tõendusteavet. Samuti tuleb kuulata üle ka tunnistajaid, kelle ütlused võivad aidata menetlejal koguda vajaliku teavet ning jõuda otsustamishetkeni. Lisaks ka tõendite fikseerimine mängib väga olulist rolli tõendite hindamisel. Kui tõendusteave on protokollis fikseeritud näiteks ebakorrektselt, siis sellest tõendist ei ole piisavalt palju kasu. Sellest tulenevalt tõendusteavet tuleb fikseerida alati detailselt ja tõendamiseks vajaliku üksikasjalikkusega. Käesoleva töö autor on jõudnud järeldusele, et tõendite kogumisel on menetlustaktika väga oluline. Taktikaid on võimalik õppida ning nendega saab koguda tõendusteavet veelgi efektiivsemal ja kvaliteetsemal moel.

Kuna kurjategijad on nutikad, igapäevaselt mõeldakse välja uusi skeeme. Selleks, et vastav uurimisasutus oleks võimeline skeemidest aru saada ning tõkestada illegaalset tegevust, on vajalik aeg-ajalt korraldada koolitusi. Koolitustega saab hoida professionaalsust ja kvaliteeti ning see toob tööalase arenemise. Käesoleva töö autor on jõudnud järeldustele, et igas uurimisasutuses ja -üksuses on vajalikud menetlusõiguse ja menetlustaktika koolitused. Samuti ka Maksu- ja Tolliamet, kui uurimisasutus peab aeg-ajalt koolitama oma teenistujaid. Illegaalse kütuse müügi tõendamine on spetsiifiline teema ning oskuseid selleks omandatakse ka kogemuste kaudu. Antud valdkond on otseselt seotud erinevate menetlustoimingutega ning oleks väga kasulik korraldada aeg-ajalt täiendavaid koolitusi menetlusmetoodika ja -taktika temaatikates.

Autori arvates sai lõputöös püstitatud eesmärk täidetud ehk illegaalse kütuse müügi tõendamistegevuse arendamise võimalused on leitud ja kirjeldatud. Samuti sai ka uurimisprobleem lahendatud. Illegaalse kütuse müübiga seotud süütegude tõendamise tulemuslikkus Maksu- ja Tolliameti teenistujate poolt oli analüüsitud ning selle põhjal on tehtud järeldused ja ettepanekud.

SUMMARY

The research problem of this thesis was a reflection of the formulated bottleneck: how to ensure the effectiveness of the Tax and Customs Board's employees in proving offences related to the sale of illegal fuel? In order to solve the problem, the author has set an objective: to identify ways to improve the evidence collection activities in the field of illegal fuel sales. In order to solve the research problem and to reach the objective, an interview has been conducted with the officials of the Tax and Customs Board. The final sample consisted of six officials from the Northern Region of the Investigation Department of the Tax and Customs Board.

According to the research problem, three specific research questions were formulated. The first was: What are the principles used by the officials of the Tax and Customs Board to prove offences related to the sale of illegal fuel? In the theory section of this thesis, it is described where the system of evidence in Estonia comes from. An overview was also given of the principles to be followed when collecting evidence. In answering the first research question, it was found that the staff of the Tax and Customs Board base their evidence of illegal sales of fuel on the existing laws regarding the quality of the procedural steps. Evidence is also collected in a way that does not violate the honour and dignity of the person involved, endanger his life or health or cause undue material damage.

The second research question was: What problems of evidence collection and proof were encountered in the Tax and Customs Board's criminal proceedings in proving the offences of illegal fuel handling? Only § 32 of the Penal Code, § 372 of the Penal Code and § 3762 of the Penal Code were examined. These offences are described in more detail in the theory section. In response to the question, it was found that the Tax and Customs Board Investigation Department Northern Region officers had some problems in proving the sale of illegal fuel. The problem was the lack of testimonies. The author is of the opinion that there is a need to collect personal evidence, i.e. testimonies, and to monitor the quality of testimonies. The study found that there have been cases where witnesses have either provided poor quality testimony or potential witnesses have not been heard at all. A further problem, confirmed by the court decisions analysed, was the linking of evidence to the act. From the analysis of the court judgments, the author concludes that the officer in charge of the extrajudicial procedure failed to link the evidence obtained to the offence and the persons. It was sometimes the case that the evidence was not recorded in as much detail as possible. According to the theory of evidence, evidence is recorded in as much detail as possible, because all details and facts are relevant at

the stage of the assessment of the evidence. The interviewees have pointed out that it has indeed sometimes happened that the protocols were not described in detail or that the procedural act did not follow the methodology or tactics. Similarly, in proving sales, the author of the thesis concluded that without testimony or direct evidence, it is very difficult to prove the process of illicit fuel sales.

The third research question was: How to provide quality evidence of illegal fuel sales. As the study showed, it is very difficult to prove sales. In order for the evidence of sales to be reliable, it must be of high quality and must directly prove the sale. The answer to the question was that it is possible to prove sales. The first step is to gather all possible evidence that has some probative value. It is also necessary to hear witnesses whose testimony may help the prosecutor to gather the necessary information and reach a decision. In addition, the recording of evidence also plays a very important role in the assessment of evidence. For example, if the evidence is incorrectly recorded in the record, it will not be of sufficient value. Consequently, the evidence must always be recorded in detail and with the level of detail necessary to prove the case. The author of the present work has concluded that procedural tactics are essential in the collection of evidence. Tactics can be learned and can be used to gather evidence in a more effective and higher quality manner.

Because criminals are clever, new schemes are devised every day. Training is needed from time to time to ensure that the relevant investigating authority is able to understand the schemes and to deter illegal activities. With training, professionalism and quality can be maintained and professional development will result. The author of this thesis has come to the conclusion that training in procedural law and tactics is necessary in every investigative agency and unit. Similarly, the Tax and Customs Board, as an investigative agency, needs to train its employees from time to time. Proving the sale of illegal fuel is a specific subject and skills are also acquired through experience. This area is directly linked to procedural activities and it would be very useful to organise basic training in procedural methodology and tactics from time to time.

In the author's opinion, the objective of the thesis has been achieved, i.e. the possibilities for developing the evidence of illegal fuel sales have been identified and described. The research problem was also solved. The performance of the Tax and Customs Board's staff in proving offences related to the sale of illegal fuel has been analysed and conclusions and suggestions have been drawn.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

A. K. vääртеoasi MKS § 155² lg 1 ja KarS § 372 lg 1 tunnustel (2021) 4-20-5209.

Campbell, S., Greenwood, M., Prior, S., Shearer, T., Walkem, K., Young, S., Bywaters, D., Walker, K., 2020. Purposive sampling: complex or simple? Research case examples. *Journal of Research in Nursing*, 25(8), pp. 653-654.

Croix, A., Barrett, A. & Stenfors, T., 2018. How to... do research interviews in different ways. *Clinical Teacher*, 15(6), pp. 451–456

Cunningham, N., 2019. Fuel Feuds in Mexico: Reviving Mexico’s oil industry will require a crackdown on fuel theft in Mexico. What are the implications for López Obrador’s progressive mandate? *NACLA Report on the Americas*, 51(2), pp. 119–122. .

Denzin, N. & Lincoln, Y., 2000. *Introduction: The discipline and practice of qualitative research*. Thousand Oaks: Sage.

DiCicco, B.B. & Crabtree, B.F., 2006. The qualitative research interview. *Medical Education*, 40(4), pp. 314–321.

Eesti Vabariigi põhiseadus (1992) RT I, 15.05.2015, 2

Ehrenbusch, V., 2022. *Väärteomenetluse ja kriminaalmenetluse olulisemad erisused. Loengumaterjal*. Tallinn, Sisekaitseakadeemia 07.11.2022

Elhami, A. & Khoshnevisan, B., 2022. Conducting an Interview in Qualitative Research: The Modus Operandi. *Mextesol Journal*, 46(1).

Erelt, T., Leemets, T., Mäearu, S. & Raadik, M., 2018. Päring. Rmt: *Eesti õigekeelsussõnaraamat*. [Võrgumaterjal] Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Leitav: <http://www.keelevaab.ee/> [Kasutatud 01.01.2023] .

Fedjajeva, V., 2021. *Illegaalse kütuse veo takistamise meetmed Narva maantee piiripunktis. Lõputöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

K. O. väärteoasjas karistusseadustiku § 372 lg 1 ja U OÜ väärteoasi karistusseadustiku § 372 lg 3 järgi (2018) 4-16-9132/51.

Kairjak, M. & Sootak, J., 2018. Omastamise ja usalduse kuritarvitamise omakasulisus. *Juridica*, 4, lk 266–275.

Kangur, A., 2001. Väikeste süütegude menetlus: aus menetlus versus kokkuhoid. *Juridica*, VII, lk 495-500.

Kangur, A., 2008. Millal saab isiku kohtust väljaspool tehtud avaldus olla tõendiks kohtumenetluses? *Juridica*, I, lk 11-23.

Kangur, A., 2011. Kohtuvälised avaldused tõendina kriminaalkohtumenetluses. *Juridica*, VII, lk 589-611.

Kergandberg, E. & Sillaots, M., 2006. *Kriminaalmenetlus*. Tallinn: Juura.

Kergandberg, E., 2022. Süü. *Juridica*, IX-X, lk 667-673.

Kergandberg, E., Järvet, T., Ploom, T. & Jaggo, O., 2004. *Kriminaalmenetlus. Teine, muudetud trükk*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Kohtuekspertiisiseadus (2001) RT I, 08.07.2021, 7

Kriminaalmenetluseseadustik (2004) RT I, 22.12.2021, 45

Krüger, U., 2006. *Kriminaalmenetlus: tõendamine kohtueelses menetluses*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Kukucka, J., Dror, I.-E., Yu, M., Hall, L. & Morgan R.-M., 2020. The Impact of Evidence Lineups on Fingerprint Expert Decisions. *Applied Cognitive Psychology*, 34(5), pp. 1143–1153.

Laherand, M-L., 2010. *Kvalitatiivne uurimisviis*. 2. trükk. Tallinn: Sulesepp

Laurits, E., 2016. Otsused andmekandjate kohta kriminaalmenetluses: proportsionaalsusnõudega arvestamine. *Juridica*, IV, lk 271–282.

Lindmäe, H., 1995. *Menetlustaktika*. Tartu: Juristide täienduskeskus.

Lõhmus, U., 2014. Tõendi lubatavus ja välistamine kriminaalmenetluses. *Juridica*, IX, lk 690–699.

Lõhmus, U., 2017. Teabehange tõendina kriminaalmenetluses. *Juridica*, II, lk 114–121.

Maksu- ja Tolliamet, 2022. *Maksu- ja Tolliameti arengukava 2022*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.emta.ee/ariklient/amet-uudised-ja-kontakt/maksu-ja-tolliamet/tutvustus-ja-struktuur> [Kasutatud 21.12.2022].

Nimmo, M., 2015. Kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõttest eemaldumise poolt- ja vastu- argumente kriminaalmenetluse alustamise kontekstis. *Juridica*, VII, lk 498–507.

Pikamäe, P., 2001. Süüteokatsse ja loobumine süüteokatsesest karistusseadustiku järgi. *Juridica*, VII, lk 464-474.

Popova, O., 2019. *Illegaalsete aktsiisikaupade import narva maantee piiripunkti näitel aastatel 2013-2018*. Lõputöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Rosentau, M., 2001. Tõendamine teadmise standardmudelis. *Juridica*, III, lk 188-205.

Sepp, H., 2011. Varasemad teistsugused ütlused tõendina võistlevas menetluses. *Juridica*, VIII, lk 612-628.

Salm, K., 2015. *Salakaubandusest tingitud laekumata jäänud aktsiisitulu eestis*. Lõputöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Sillaots, M., 2012. Kohtulik uurimine ja tõendamisvõimalused kriminaalmenetluses. *Juridica*, VII, lk 625-633.

Simińska - Domańska, K.P., 2019. Prosecution of Offenders in Liquid Fuels Turnover. *Zeszyty Naukowe (Wyzsza Szkola Finansow i Prawa w Bielsku-Bialej)*, 23(1), pp. 25–30.

Vedelkütuse seadus (2003) RT I, 10.07.2020, 83

Väärteomenetluse seadustik (2002) RT I, 29.06.2022, 14'

Õunapuu, L., 2012. *Valimid kvantitatiivsetes ja kvalitatiivsetes uurimustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

XX (X, ik XXXXXXXXXXXXX; elukoht XXX) väärteoasi KarS § 372 lg 1 järgi (2021) 4-20-2821/66.

Мишин, А.В., 2017. Особенности Криминалистической Деятельности В Судебном Производстве По Уголовным Дела. *Proceedings of Kazan University*, 159(2), стр. 504–511.

Lisa 1. Intervjuu koodipuu

Uurimisküsimus	Kategooria	Koodid	Allikad	Sagedus
Millistest põhimõtetest lähtuvad Maksu- ja Tolliameti töötajad illegaalse kütuse müügiga seonduvate süütegude tõendamisel?	1. Tõendite liigid	Otsesed tõendid	5	16
		Kaudsed tõendid	4	9
		Algsed tõendid	1	1
		Tuletatud tõendid	1	1
		Ekspertiisist saadud tõendusteave	6	12
	2. Tõendite kogumine ja fikseerimine	Üldmenetlus	4	4
		Menetlustoimingud	6	18
		Fikseerimine	6	10
		Ülekuulamine	6	12
Millised tõendite kogumise ja tõendamise probleemid esinesid Maksu- ja Tolliameti süüteomenetluses illegaalse kütuse käitlemise koosseisudes?	3. Tõendamise probleemid	Ütluste puudus	4	18
		Tõendite puudus	4	10
		Ametnike eksimine	4	6
		Kvaliteet	3	5
		Müügi tõendamine	5	10
		Süüteoosseis	2	2
		Õigusaktide parandused	4	4
Kuidas kvaliteetselt tõendada illegaalse kütuse müüki?	4. Tõendi kvaliteedi hindamine	Kohtu seisukohad	4	5
		Kvaliteetne fikseerimine	3	9
		Menetlustaktika	4	8

Lisa 2. Uurimisküsimuste seos intervjuu küsimustega

Uurimisküsimus	Intervjuu küsimus
<p>Millistest põhimõtetest lähtuvad Maksu-ja Tolliameti töötajad illegaalse kütuse müügiga seonduvate süütegude tõendamisel?</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Millist liiki väärteomenetlus tavaliselt valitakse illegaalse kütuse müügi koosseisudes? 2. Milliseid tõendite liike (algne tõend, tuletatud tõend, otsene tõend, kaudne tõend) on oluline koguda vedelkütuse ebaseadusliku müügi tõendamisel? 3. Kuidas on fikseeritud tõendite kogumine? 4. Kui sageli on kogutud tõendid sündmuskoha vaatluse toiminguga? 5. Kui sageli on nendes asjades teostatud läbiotsimisi? 6. Kui sageli on neis kuritegudes jälitustoimingutega saadud tõendeid? 7. Kas nimetatud väärteoasjades on määratud ka ekspertiise? 8. Millises menetlusseisundis isikud on andnud tõendamiseseme asjaolude pigem otseseid tõendeid? 9. Millised on olnud need menetlustoimingud, millega on kogutud piisavalt kvaliteetseid tõendeid isiku süü kindlaks tegemiseks?
<p>Millised tõendite kogumise ja tõendamise probleemid esinesid Maksu- ja Tolliameti süüteomenetluses illegaalse kütuse käitlemise koosseisudes?</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Millised on olnud sündmuskohal kogutud tõendite tõenduslik väärtus kohtumenetluses? 2. Milline on olnud läbiotsimise käigus saadud tõendite tõenduslik väärtus kohtumenetluses? 3. Milline on olnud jälitustoiminguga saadud tõendite tõenduslik väärtus kohtumenetluses? 4. Milliste tõendamiseseme asjaolude tuvastamiseks oli vajalik ekspertiis? 5. Milline on olnud ekspertiisis saadud andmete tõenduslik väärtus kohtumenetluses?

	<ol style="list-style-type: none"> 6. Millises menetlusseisundis isikud pigem ei andnud tõendamiseseme asjaolude kohta otseseid tõendeid? 7. Millised probleemid esinevad tõendite kogumisel illegaalse kütuse müügi tõendamisel? 8. Millised probleemid esinevad kohtus kogutud tõendite uurimisel? 9. Millised aspektid osutusid kõige problemaatiliseks vedelkütuse müügi koosseisu tõendamisel?
<p>Kuidas kvaliteetselt tõendada illegaalse kütuse müüki?</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Milliseid tõendite liike (algne tõend, tuletatud tõend, otsene tõend, kaudne tõend) on oluline koguda vedelkütuse ebaseadusliku müügi tõendamisel? 2. Kuidas on fikseeritud tõendite kogumine? 3. Millised on olnud need menetlustoimingud, millega on kogutud piisavalt kvaliteetseid tõendeid isiku süü kindlaks tegemiseks? 4. Millised aspektid on aidanud kaasa süü tõendamisel?

Lisa 3. Kohtulahendid

Kohtulahendi number	Kohus	Lahendi kuupäev
4-16-9132/51	Riigikohus	2. aprill 2018
4-20-2821	Tallinna Ringkonnakohus	08. märts 2021
4-20-5209	Harju Maakohus	18.mail 2021.a